

מכון הנרייטה סאלד
המכון הארצי למחקר בסדעי ההתנהגות

דפוסי שימוש בסמים ובאלכוהול בקרב נוער יוצא ברית המועצות לשעבר

**פרופ' תמר הורוביץ
תמי ברוש**

יועצת מטעם הרשות למלחמה בסמים:

ד"ר רחל בר-המבורגר

ירושלים, יולי 2011

מסלול הלימודים של הנערים היה שזור מעברים רבים. יחד עם זאת, בכל המסגרות הדימוי העצמי של הנערים כתלמידים היה חיובי וחלק ניכר מן הנערים ציינו כי הם סבורים שלעולים מברית המועצות סיכוי הצלחה רבים משל עולים אחרים או של ישראלים ותיקים. שליש דיווחו על בעיות התנהגות, ובעיות קשב וריכוז. כן נמצא כי רב הנערים מקבלים על עצמם אחריות על התנהלותם כתלמידים, והפרמטר העיקרי שבו בחרו ככזה שהיה מסייע להם להצליח יותר בלימודים היה השקעה רבה יותר שלהם עצמם, ורק לאחר מכן פרמטרים חיצוניים. עוד עלה כי ריבוי המעברים בין בתי ספר, נובע בחלקו מכך שבתי הספר לא היו ערוכים להתמודדות עם אוכלוסיית העולים ועלו סכסוכים בין הנערים למורים ולתלמידים אחרים. במקרים מסוימים שאבו הנערים כוחות ותמיכה ממסגרת שכונתית או חברתית של עולים, ובאחרים נסמכו על משאבים פנימיים.

באשר לקבוצת הגיל ושעות הפנאי, ניתוח הראיונות העלה תמונה של קבוצות נוער המתארגנות באופן ארעי וחסר מחויבות, לעתים התארגנות אנטגוניסטית אל מול קבוצות אחרות, ובראשם קבוצות של ישראלים ותיקים. החבורה מספקת לנערים מעמד, ניסיון, שייכות ובטחון, וכן צורת בילוי. בולטת בהקשר זה תרבות ה"פארקים", שבמסגרתה צורכים חברי הקבוצה אלכוהול וחומרים נוספים.

מן השאלונים עולה כי נערים ממסגרות לנוער בסיכון וממסגרות לבעלי הישגים נמוכים מבלים יותר מאחרים בפארקים ובמסיבות טראנס ואסיד וכן דיווחו על בילוי עם חברים מבוגרים יותר. כשנשאלו על מקורות נחמה ותסכול, התברר כי נערים במסגרות הרגילות פונים יותר לעזרתה של אימא ושל חברים בני אותו גיל. עוד נמצא כי מרבית הנערים שיערו כי עמדות חבריהם כלפי שימוש בסמים הוא שלילי, בעוד באשר לאלכוהול, עמדות חבריהם כלפי שתייה נתפסות כחיובית או אדישה. באשר למידת ההשתייכות והזהות של בני הנוער אל סביבתם, רובם הביעו שביעות רצון בינונית משכונתם, ורובם הגדירו עצמם כישראלים וכרוסים, לעומת מקצתם שהגדירו עצמם כיהודים.

לסיכום, בוצע ניתוח רגרסיוני כולל על שלל משתני המחקר הכמותי. הניתוח מגלה כי שלושה משתנים מובהקים במודל הכללי משפיעים על צריכת חשיש: דימוי עצמי נמוך, בעיות התנהגות בבית הספר ומוטיבציה ללימודים.

חמישה משתנים משפיעים על שתיה מרובה: דימוי עצמי, בעיות התנהגות, הרפתקנות, הגדרה עצמית כתלמיד וזהות רוסית.

רקע

המחקר "שימוש בסמים ובאלכוהול בקרב נוער יוצא ברית המועצות לשעבר" עוסק בגורמים החברתיים והתרבותיים שעשויים להביא לשימוש בחומרים ממכרים, הן בארץ המוצא הן בישראל. מחקרי הגירה מתייחסים לשני מרכיבים עיקריים: המרכיב הראשון הוא דפוסי סוציאליזציה בארץ המוצא, המרכיב האחר הוא מהות המפגש בין אוכלוסיית המהגרים לאוכלוסייה המקומית. התייחסות לרכיבים אלו תוצג בסקירה זו, ולבסוף יוצגו פרדיגמות המחקר הנוכחי.

א. דפוסי סוציאליזציה בברית המועצות לשעבר

שלושה גורמי סוציאליזציה יבחנו בחלק זה: המשפחה, המערכת הבית-ספרית וקבוצת השווים. כמו כן תופיע התייחסות לדפוסי צריכת אלכוהול וסמים בברית המועצות לשעבר. סקירת הספרות תתייחס לתקופה הקומוניסטית, לתקופת הפרסטרואיקה ולתקופת הפוסט-פרסטרואיקה, כשלמעשה שלוש התקופות ניכרות עד היום בחיי העולים. יש לזכור כי החשיפה למערב לא הייתה מלאה גם אחרי נפילת הקומוניזם. לחלק מהעולים הייתה תפיסת עולם של ה'הומו סובייטיקוס' – ה'אדם הסובייטי' – אדם שהנו אידאל המערכת החינוכית הקומוניסטית. הוא פטריוט, בעל אוריינטציה קולקטיביסטית, חרוץ בעבודתו, ממושמע, אופטימיסט, צנוע, פוריטני ורוצה לשפר את עצמו. בעיקר בלטה תפיסה זו של העולים בתחום החינוך. מחקרים הראו שדפוסי החינוך של ילדי עולי שנות ה-70 לא היו שונים בהרבה מאלו של שנות ה-90 (Knafo & Schwartz, 2003).

המשפחה

המשפחה היא הגורם המרכזי בחינוכו של הדור הצעיר, היא יכולה להיות מקור כוח אך גם למקור חולשה. כשבאים לדון במשפחת העולים מברית המועצות לשעבר יש לקחת בחשבון שהמשפחה בעידן הסובייטי אינה דומה לזו שבעידן הפוסט פרסטרואיקה. בברית המועצות הקומוניסטית, הגיוון בין המשפחות לא היה רב כיוון שהמשטר קבע דפוסי חינוך והתנהגות, וראה במשפחה נדבך מרכזי בחינוך האדם החדש, ה'הומו-סובייטיקוס'. תפקיד המשפחה היה להכין את הילד לאזרחות טובה, לעולם העבודה ולהזדהות עם המשטר. מודל היחסים במשפחה הוא מודל יחסים אוטוריטרי – כשלילד יש מערכת, דרישות מובנות ואין מקום למשא ומתן. האוטונומיה שניתנה לדור הצעיר הייתה מוגבלת והמשפחה נחשבה לישות קולקטיבית, חלק אורגני מהחברה הסוציאליסטית. בהמשך לכך, התרשלות המשפחה בחינוך האדם החדש נחשבה לסטייה. בית הספר נתפס כהמשכי לבית

הוויכוח בין אסכולות המורים והעדר קווים מנחים יצר משבר בכיתה. המורה שלימד בשיטות ישנות היה צריך ללמד לפי תפיסות אחרות ולהשתמש בחומרי הוראה שלא עמדו קודם בפניו ובפני התלמידים. התנהל גם ויכוח האם כולם צריכים לקבל את אותו החינוך או האם יש מקום לחינוך דיפרנציאלי. כתוצאה מכך התחיל תהליך של צמיחה של בתי ספר פרטיים ובתי ספר סמי- פרטיים בפקוח המדינה, כמו גם בתי ספר שלימדו אחר הצהריים, לאחר שעות הלימודים. תהליך זה התיישב עם תפיסת ההפרטה שהתרחשה דה פקטו ברחבי ברית המועצות.

פישר, מהאקדמיה למדעים במוסקבה, (Fisher, 1995) שאל ב-1995 "כיצד אנו נתגבר על אי-הוודאות בחינוך הרוסי? מה שיש לנו היום הוא ואקום בערכים, דיסאוריינטציה לגבי הקשר בין החברה ובין מערכת החינוך. עולות שאלות כמו צנטרליזציה מול דה-צנטרליזציה, דידקטיקה מול פדגוגיה, מה המשקל שיש לתת לכל אחד משלושת מרכיבי החינוך: ידע, יכולת או כשרון, והאם יש לעודד פלורליזם" (עמ' 25). ניתן להכליל ולומר כי מערכת החינוך התחילה בתקופה זו להיות מקושרת יותר למערכת הכלכלית, בניגוד לתקופה הסובייטית שבה הייתה קשורה יותר למערכת הפוליטית. כמו כן תהליכי הגלובליזציה, שבתקופה זו החלו להיות מורגשים גם בברית המועצות, גרמו לכך שמערכת החינוך החלה להתקרב לזו המקובלת במערב (Wallace, 2003).

שאלה חשובה בעבור כל מערכת חינוך היא עד כמה היא מצליחה לשמור את תלמידיה בתוך המסגרת עד לסיום התיכון. קונסטנטינובסקי (Konstantinovski, 2003) מצא שבממד זה חל שינוי לרעה בשנות ה-90 לעומת שנות ה-80. בשנת 1994 84% מן הנכנסים לבית ספר יסודי סיימו אותו אך רק 41% סיימו בית ספר תיכון, זאת לעומת 57% שסיימו בשנות ה-80. קונסטנטינובסקי הראה כי שני מיליון ילדים ובני נוער בברית המועצות אינם עובדים ואינם לומדים, רובם ממעמדות נמוכים. אצל יהודים, עם זאת, המצב היה טוב יותר. צ'רניש (Chernysh, 2003) מציין את העוני והדיפרנציאציה בין המעמדות וגידול אי-השוויון בחברה. הוא מצא כי בני נוער רואים את העולם כשרירותי, כשעושר וקשרים אישיים ומשפחתיים חשובים יותר מכישרון ורמת חינוך. מבחינה זו, לדעתו, בתקופה הקומוניסטית הכישרון והחינוך מילאו תפקיד רב יותר מאשר בשנות ה-90.

ב-1985 ערך גורבצ'וב מסע נגד האלכוהול, כיוון שהבין את ממדי התופעה. למסע זה קדמו מסעות תעמולה של חרושצ'וב, קוסיגין, ברזניבו, אנטרופוב אך אלו לא היו יעילים מאוד. בתקופה זו הציבור החל לייצור כוהל בלתי חוקי, 'Samogon', ובעקבות זאת ירדה צריכת הוודקה ב-60%, אך למעשה מאחורי ירידה זו עמדה עלייה גבוהה בצריכת הסמוגון הלא חוקי. תוצאה נוספת שבאה בעקבות יצור הסמוגון, המיוצר עם סוכר רב, היא שבאותה עת נוצר מחסור בסוכר ברחבי ברית המועצות. המעבר לייצור משקאות בלתי חוקיים שעליהם לא נגבו מסים פגע גם באוצר המדינה.

בתקופת גורבצ'וב נאספו נתונים מעודכנים יותר הנוגעים לשתייה. אחד הנתונים שהתגלו הוא שבמהלך שנות ה-60 וה-70 ירדה תוחלת החיים הממוצעת באוכלוסייה בשנתיים, וזאת בגלל שיעורי תמותה גבוהים של גברים כתוצאה משימוש באלכוהול. בתגובה, גורבצ'וב העלה את מחירי הוודקה, הגביל את שעות המכירה ויצר מודעות לבעיות הרפואיות הקשורות בשתייה. יש הטוענים שמסע התעמולה של גורבצ'וב, איסוף הנתונים בנושא ואכיפת חוקים, הייתה אחת הרפורמות החשובות שהוא ערך מעבר לרפורמות הפוליטיות. יחד עם זאת, מעשיו עוררו התנגדות מצד אלו שטענו כי מדיניותו בנושא גרמה להפסדים לאוצר המדינה מחד ולעליית השימוש בסמים מאידך.

משנות ה-90 ואילך החלו להיערך מחקרים השוואתיים, וסקרים מצאו שצריכת האלכוהול ברוסיה גבוהה בהרבה מאשר בארצות אחרות באירופה. בשנת 2005 פרסם מכון KARELIA (מכון שפירוש ראשי התיבות של שמו ברוסית הוא 'קבוצת זכויות אדם לנוער') סקר שגילה ששני מיליון נערים בני 14-18 ו-56,000 ילדים מתחת לגיל 14 הם אלכוהוליסטים. אחת הטענות הפופולריות שנשמעות מרוסיה היא: "הילדים מחזקים את המסורת הרוסית" של שתייה, ושתייה היא אורח חיים רוסי חברתי. אחד המחקרים החשובים שנערכו בנושא הוא מחקרו של Kopolov (2001), אשר ניסה לבדוק מהם המניעים לשתייה. ממצאיו מראים ששתייה תופסת מקום מרכזי בחיי העם הרוסי הן בקרב צעירים הן בקרב מבוגרים, וכן כי קיימת יותר סובלנות של הורים כלפי שתייה של בנים לעומת שתייה של בנות. שתייה פותרת בעיות של מתח והיא מעלה את ההערכה העצמית. כמו כן, גורם של לחץ חברתי משחק תפקיד, ולעתים צעירים שותים בחצר בית הספר כדי להראות שהם לא מכבדים את חוקי בית הספר. ואולם גם הנאה היא גורם מוטיבציוני חשוב שאין להתעלם ממנו.

סלונים, נבו, רובינשטיין, מירסקי ושרגא (2005), בדוח מחקר העוסק בהצלחה וכישלון בקרב מתבגרים עולים בסיכון, מצאו חמישה תחומים מרכזיים שזוהו כגורמים מעכבי או מעודדי הצלחה: גורמים מן התחום הלימודי – האם הנער יוכל להגיע לרמת השכלה שתאפשר לו קידום בעתיד ויכולת החזרה למסלול הלימודי שהופרע עקב עזיבת ארץ המוצא?; גורמים מן התחום המשפחתי – יכולת משפחה בעלת קשיים חברתיים וכלכליים, ולעתים משפחה מפורקת, להתמודד עם שינויים בתפקוד המשפחה בתוקף הנסיבות; גורמים מהתחום האישי – פיתוח מוטיבציה ויכולת לגייס משאבים פנימיים ולבנות את הזהות הכוללת של אדם בוגר בכלל והזהות הישראלית בפרט מול כוחות אשר מושכים בכיוונים שונים; גורמים חברתיים – שמקורם בקבוצת הגיל וביכולת ההסתגלות לנורמות חדשות, וגורמים הקשורים במסגרת הבית-ספרית, ובהם היחסים עם המורים וההסתגלות למשטר בית הספר.

יוליה מירסקי בספרה "ישראלים סיפורי הגירה" (2005) הדגישה את גורמי הכישלון וההצלחה ביכולת המתבגר העולה מבריה"מ לשעבר להתמודד עם הקונפליקט הבסיסי המלווה את גיל ההתבגרות – במהלכו מתרחשת פרידה ואינדיבידואציה מההורים. במצבי הגירה יכול הקונפליקט הפנימי להתחדד, אך מאידך הוא יכול גם ליצור הזדמנות להתפתחות אישית. לשון אחר, יכול להיווצר מצב של התרסקות אך גם מצב של שיפור.

גורם חשוב נוסף הוא בית הספר. ריטה סבר (Sever, 1999) רואה את בית הספר כמסגרת משמעותית ביותר המעודדת פעילות נורמטיבית או בלתי נורמטיבית. ההגירה, להשקפתה, מעמידה במבחן את כלל הכוחות הנפשיים של האדם ועלולה לגרום למצוקה, אך כאשר עומדים לרשותו משאבים אישיים ותנאים חיצוניים מאפשרים, אלו עשויים להוות בסיס לצמיחה. כמה פרמטרים משפיעים, לשיטתה, על הצלחת התלמיד: משמעות קליטת העלייה בבית הספר – כלומר האם תלמידים עולים נתפסים כנטל או כיתרון, האם בית הספר מנסה לשנות תהליכים בית ספריים בעקבות כניסת העולים, האם המורים המטפלים בעולים הם מרכזיים או שוליים בבית הספר והאם הגישה לעולים היא רב-תרבותית או אסימילטיבית. איזיקוביץ (Eisikovitch, 1999) במאמרה העוסק בשאלה כיצד ילדים רואים את ההתנסות בבית ספר, מצאה שהטיפוס הזוכה לאהדה הרבה ביותר בתוך המערכת החינוכית (כלומר על-ידי מורים, מנהלים וכד') הוא נער רוסי בעל כישורים למתמטיקה, הממשיך את החוויה הבית-ספרית מרוסיה אך ללא הזדהות רבה עם החברה

ג. פרדיגמות המחקר

בין כל הפרדיגמות המסבירות התנהגויות בלתי נורמטיביות של בני נוער, ובהן שימוש בסמים, שתי פרדיגמות שליטות כיום: האחת היא פרדיגמה פסיכו-סוציולוגית, לפיה הפרמטרים המסבירים את ההתנהגות הבלתי נורמטיבית בכלל ואת השימוש בסמים הם: המשפחה, המעמד, הקבוצה האתנית, קבוצת הגיל והאינטראקציות בין כל אלה. רוב המחקר במדעי החברה בנושא סמים מונחה לפי פרדיגמה זו. הפרדיגמה השנייה פותחה בסוף שנות ה-80, והיא קשורה בעיקר באנטוני גידנס (Giddens, 1991) ואולריך בק (Beck 1992). הפרדיגמה מתייחסת לחיים ב-Late Modernity והמושגים המרכזיים בתפיסתה הם: נורמליזציה, גלובליזציה וכוחות שוק, דהיינו גורמים מחוץ ליחיד מחד, וביוגרפיה אינדיבידואלית, והחיים בחברת סיכון (Risk Society) מאידך.

את הדור שחי בחברת הסיכון מכנים גידנס ואולריך בק "Risk Generation" והתנהגותם היא "Risk Behavior". להשקפתם, החברה המודרנית מביאה בעקבותיה סיכון לפרט ולארגונים, ולפרט אין 'מפה', או מתווה ללכת לפיו. הסיכונים הם בכל תחומי החיים: עבודה, בריאות, חינוך ופוליטיקה. אין עתיד ברור. מצב זה נובע מתנאי שוק שונים, תיעוש והתפוררות המסורת. ההנחה ביסוד פרדיגמה זו היא שהמעבר של נוער מילדות לבגרות אינו לינארי, הוא לא קורה בזמן וקצב אחידים וזהים, ולבני נוער שונים, בנסיבות שונות ובחברות העוברות תהליכים שונים, יש ביוגרפיות שונות והתנסויות שונות ולכן הסיכון איננו טיפוסי למעמד אחד אלא לכל המעמדות בכל הארצות. עם זאת הסכנות לא מתחלקות באופן שווה, נער ממעמד בינוני מתנסה בסכנות אחרות מזו של נער ממעמד נמוך, והסכנות שמולן הוא ניצב בולטות פחות, והרבה פעמים פחות קשות מאלה של ילד המגיע ממעמד נמוך וממשפחה כאוטית.

כיוון שבחברת הסיכון העתיד אינו ברור, היחיד איננו יודע מראש את חישוב הסיכון. בתוקף נסיבות אלו הופך היחיד ליותר אינדיבידואליסט, היות ואין מסורת שתדריך אותו. אך לסיכון אין רק תוצאות שליליות והעדר התמודדות אלא גם תוצאות חיוביות, חדשנות ופיתוח זהויות חדשות. לפרט יש הזדמנויות לעצב את חייו וזהותו לאו דווקא בהמשך למסורת ממנה הוא מגיע. הפרט צריך לחשוב מחדש על החיבור בין הידע שרכש לבין החיים החברתיים. הסיכון מביא לחיפוש מומחים

אוכלוסיית המחקר ושיטת איסוף החומר

המחקר כלל חלק כמותני, במסגרתו הועברו שאלונים כתובים, וחלק איכותני, במסגרתו בוצעו ראיונות עומק הן עם בני נוער הן עם הורים לבני נוער.

אוכלוסיית המחקר הכמותי

כל המשתתפים במחקר הם בני נוער שהם או משפחותיהם עלו ממדינות בריה"מ לשעבר או שלפחות אחד מהוריהם עלה ממדינות אלו.

המחקר התמקד בערים מאזור המרכז, השפלה והדרום, ערי ה"גלעין המרכזי", כיוון שבערים אלו מצוי ריכוז גבוה של עולים מבריה"מ לשעבר. באופן דומה, בתי הספר והמסגרות שנבחרו להשתתף במחקר הם כאלו בהם מצויים ריכוזים גבוהים של עולים בתוך ערים אלו.

אוכלוסיית המחקר חולקה ל-4 קבוצות:

1. תלמידי בתי ספר 'רגילים' מאזור המרכז - בהם ריכוזים גבוהים של נוער עולה ובני עולים ממדינות בריה"מ לשעבר.
2. בני נוער בסיכון - נדגמו ממסגרות ייחודיות לטיפול בנוער בסיכון בקהילה; קידום נוער, מרכזי עמותת על"ם ומרכזי 'מציל"ה' המופעלים על ידי המשרד לביטחון פנים.¹ יתכן וחלק מבני הנוער המצויים בטיפולן של מסגרות אלו לומדים במסגרות רגילות, כך שנלקח בחשבון שמשגרת זו אינה בלעדית ותיתכן חפיפה מסוימת ביניהן.
3. תלמידי בתי ספר לבעלי הישגים נמוכים - נדגמו בבתי ספר של התמ"ת ודומיו באזור השפלה והדרום, בהם ריכוזים גבוהים של עולים.
4. נערים המצויים במסגרת גמילה - קבוצה קטנה נדגמה במסגרת גמילה, אליה הגיעו בני הנוער בהמלצת מערכת המשפט והתיקון.

¹ לצורך מחקר זה, כל הנערים המבקרים באחת מן המסגרות הללו כמסגרת מרכזית הוגדרו על ידינו כ"נוער בסיכון", על אף שקיימות הגדרות ספציפיות יותר.

כלי המחקר הכמותיים

חלק מכלי המחקר הינם כלי מחקר סטנדרטיים, וחלק חוברו ותוקפו על ידי תמר הורוביץ במחקריה על עלייה ועל אלימות בני נוער. כלי מחקר שאחרים אומצו מתוך מחקרים שונים המפורטים להלן.

רגשות כלפי בית הספר - נבדקו באמצעות 8 פריטים המבוססים על השאלון של Anderson (1973), לדוגמא "כתלמיד בודד אין בכוחי להשפיע על הנעשה בבית הספר". פריטים אלו דורגו על פני ארבע דרגות (1-מאוד לא מסכים; 4-מסכים מאוד). הפריטים קובצו לשני תתי סולמות נפרדים; "ניכור כלפי בית הספר", ובו 5 פריטים, ו"חששות כלפי בית הספר", המורכב מ-3 פריטים. המהימנות הפנימית של תת הסולם הראשון הייתה $\alpha = 0.68$, ושל תת הסולם השני - $\alpha = 0.67$.

מוטיבציה - נבחנה באמצעות היגדים שחוברו במיוחד לצורך המחקר. הללו בחנו היבטים של מוטיבציה בלימודים (5 פריטים) ומוטיבציה בעבודה עבור בני נוער עובדים (4 פריטים). כל פריטי השאלון דורגו על פני ארבע דרגות (1-מאוד לא מסכים; 4-מסכים מאוד). המהימנות הפנימית של כל חלקי השאלון הייתה $\alpha = 0.66$. באופן דומה, בדיקת המהימנות של הפריטים המתייחסים ללימודים בלבד ובדיקת המהימנות של הפריטים המתייחסים לעבודה בלבד העלתה מהימנות פנימית של $\alpha = 0.67$ ו- $\alpha = 0.62$ בהתאמה.

הצלחה בלימודים ובעיות קשב וריכוז - הצלחה בלימודים הוערכה באמצעות השאלה "כיצד את/ה מגדיר/ה עצמך כתלמיד/ה?" (שאלה אשר חוברה במיוחד לצורך המחקר), התשובה לשאלה דורגה על פני ארבע דרגות (1-גרוע; 4-מצויין). הצלחה פוטנציאלית בלימודים נבדקה באמצעות שאלון שחובר לצורך המחקר, במסגרתו נשאלו הנבדקים "האם את/ה חושב/ת שהיית יכול/ה להצליח בלימודים יותר מכפי שאת/ה מצליח/ה היום" בחמישה תנאים שונים. הפריטים דורגו על פני ארבע דרגות (1-כלל לא; 4-במידה רבה). המהימנות הפנימית של הפריטים נבדקה באמצעות Cronbach's α ונמצא כי המהימנות היא בינונית, $\alpha = 0.5$, ועל כן התייחסנו בניתוח הממצאים לכל פריט בנפרד.

בנוסף, על מנת לבחון סוגיות של בעיות קשב וריכוז נשאלו הנערים האם לדעתם הם סובלים מבעיות קשב וריכוז ו/או לקויות למידה, האם עברו אבחון על מנת לאתר בעיות אלו והאם הם קיבלו טיפול כלשהו על מנת להתמודד עמם.

1-1) בכלל לא מרוצה; 4 - מרוצה מאוד). בשאלה הפתוחה נשאלו באם הם לא מרוצים, מדוע.

האווירה בבית - נמדדה באמצעות תת סולם שהתבסס בחלקו על עיבודה של ורד סלונים למדד ה-FAD (Family MacMaster Assessment Device, 1983). תת הסולם הורכב מ-9 פריטים המתייחסים להיבטים של אווירה משפחתית, אשר דורגו על פני 4 דרגות (1- אף פעם; 4- תמיד). המהימנות הפנימית הייתה $\alpha = 0.74$.

חיכוכים עם ההורים - נבדקו באמצעות תת סולם שפותח על-ידי תמר הורוביץ בעבר. תת הסולם הורכב מ-13 פריטים אשר דורגו על פני 4 דרגות (1- אף פעם; 4- תמיד). המהימנות הפנימית של תת הסולם הייתה $\alpha = 0.83$.

פנייה לעזרה לגורמים שונים - נבחנה באמצעות תת סולם שחובר במיוחד לצורך המחקר. השאלון כלל 9 פריטים, בהם גורמים שונים אליהם ניתן לפנות לעזרה (חבר, אימא, מורה וכו'). הנערים דירגו את תדירות פנייתם לעזרה לגורמים השונים על פני 4 דרגות (1- כלל לא; 4- תמיד). המהימנות הפנימית של הסולם הייתה $\alpha = 0.65$.

היבטים שונים של העלייה לארץ - הוערכו באמצעות תת סולם שחובר לצורך המחקר. תת הסולם כלל 7 פריטים כגון "העלייה לארץ הייתה דבר טוב עבור המשפחה שלי", "העלייה לארץ הייתה דבר טוב בשבילי" ועוד. הסכמתם של המשיבים עם הפריטים השונים דורגה על פני סולם בן 4 דרגות (1- בכלל לא מסכים; 4 - מסכים מאוד).

תחושות זהות ושייכות - הוערכה באמצעות 3 שאלות: "אני מרגישה יהודיה", "אני מרגישה ישראלית", "אני מרגישה רוסי/ת". השאלות חוברו על ידי תמר הורוביץ בעבר. הסכמת המשיבים עם פריטים אלו דורגה על פני 4 דרגות (1- בכלל לא מסכים; 4 - מסכים מאוד).

כמו כן נאספו פרטים דמוגרפיים שונים, בהם מין, שנת לידה, רמת דתיות, בעיות בקבלת זכויות עולה, מקום לידה, סוג יישוב בו התגוררו בברית המועצות, שנת עלייה לישראל, שנת עלייה ומקום לידה של כל אחד מן ההורים, דרגת כחה, מספר

שתיית משקאות חריפים

הנערים נשאלו באשר לתדירות בה צרכו משקאות חריפים כגון וויסקי, קוניאק עראק וודקה ועוד בשנה האחרונה. למעלה מ-70% ציינו כי צרכו משקה חריף כלשהו בשנה האחרונה. מעל ל-20% ציינו כי צרכו משקה חריף לפחות פעם בחודש ומעל לרבע ציינו שצרכו משקה חריף לפחות פעם בשבוע (ראו לוח 5).

לוח 5: התפלגות תדירות שתיית משקאות חריפים לפי סוג המסגרת (N = 291)

סוג המסגרת	אף פעם	פעם בחודש	פעם בחודש	לפחות פעם בשבוע	כל יום	סה"כ
מסגרות רגילות	42 35.3%	30 25.2%	30 25.2%	15 12.6%	2 1.7%	119 100.0%
מסגרות לנוער בסיכון	19 24.7%	8 10.4%	16 20.8%	32 41.6%	2 2.6%	77 100.0%
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	22 25.9%	17 20.0%	19 22.4%	23 27.1%	4 4.7%	85 100.0%
מסגרת גמילה	1 10.0%	1 10.0%	1 10.0%	5 50.0%	2 20.0%	10 100.0%
כלל המדגם	84 28.9%	56 19.2%	66 22.7%	75 25.8%	10 3.4%	291 100.0%

$$\chi^2 = 38.0, df = 12, p = 0.000$$

מבחן χ^2 לאי תלות מצא הבדלים מובהקים בין המסגרות השונות באשר לתדירות צריכת משקאות חריפים. 80% מהנערים במסגרת הגמילה, 65% מן הנערים במסגרות לנוער בסיכון, 55% מהנערים במסגרות לבעלי הישגים נמוכים וכ-40% מן הנערים במסגרות רגילות דיווחו על צריכת משקה חריף לפחות פעם בחודש בשנה האחרונה.

70% מהנערים במסגרת הגמילה, כ-45% מהנערים במסגרות לנוער בסיכון, 30% מהנערים במסגרות לבעלי הישגים נמוכים וכ-15% מהנערים במסגרות הרגילות דיווחו על צריכת משקה חריף לפחות פעם בשבוע בשנה החולפת.

מובהקות ההבדלים בין המסגרות נשמרה גם לאחר הוצאת מסגרת הגמילה מן הניתוח ($\chi^2 = 25.6, df = 8, p = 0.001$).

לוח 8: התפלגות שתיית אלכוהול לשוכרה אי פעם, לפי סוג המסגרת (N = 279)

סוג המסגרת	לא, אף פעם	כן, פעם אחת	כן, 2-3 פעמים	כן, 4-10 פעמים	כן, יותר מ-10 פעמים	סה"כ
מסגרות רגילות	59 50.0%	12 10.2%	26 22.0%	10 8.5%	11 9.3%	118 100.0%
מסגרות לנוער בסיכון	19 27.1%	10 14.3%	15 21.4%	7 10.0%	19 27.1%	70 100.0%
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	25 30.9%	14 17.3%	13 16.0%	9 11.1%	20 24.7%	81 100.0%
מסגרת גמילה	0 0.0%	0 0.0%	2 20.0%	2 20.0%	6 60.0%	10 100.0%
כלל המדגם	103 36.9%	36 12.9%	56 20.1%	28 10.0%	56 20.1%	279 100.0%

$$\chi^2 = 34.7, df = 12, p = 0.001$$

מבחן χ^2 לאי תלות העלה הבדלים מובהקים בין המסגרות השונות באשר למספר הפעמים בהם השתכרו הנערים במהלך חייהם. כל הנערים במסגרת הגמילה דיווחו כי השתכרו לפחות פעמיים במהלך חייהם, לעומת כ-60% מהנערים במסגרות לנוער בסיכון, כמחצית מן הנערים במסגרות לבעלי הישגים נמוכים, ו-40% מן הנערים במסגרות הרגילות. לאחר הוצאת מסגרת הגמילה מן הניתוח, מבחן χ^2 הראה הבדלים במגמת מובהקות ($\chi^2 = 20.6, df = 8, p = 0.008$), כשבולט ההבדל בין המסגרות באשר לשתייה לשוכרה ביותר מעשרה אירועים נפרדים – כשכרבע מן הנערים במסגרות לנוער בסיכון והמסגרות לבעלי הישגים נמוכים דיווחו על כך, לעומת 10% מן הנערים במסגרות הרגילות בלבד.

שתייה לשוכרה בשנה האחרונה

המשתתפים נשאלו "האם בשנה האחרונה שתית אלכוהול עד שהשתכרת?". התשובות האפשריות לשאלה זו היו; לא, אף פעם (1); כן, פעם אחת (2); כן, 2-3 פעמים (3); כן, 4-10 פעמים (4) ו-כן, יותר מ-10 פעמים (5). כ-55% מן הנערים דיווחו על שתייה לשוכרה לפחות פעם אחת בשנה האחרונה, כ-40% דיווחו כי השתכרו לפחות פעמיים בשנה האחרונה, וקרוב ל-20% מן הנערים דיווחו כי השתכרו למעלה מ-10 פעמים בשנה האחרונה (ראו לוח 9 בעמוד הבא).

שימוש בסמים

הנערים נשאלו מה היתה תדירות השימוש שלהם בחומרים ממכרים שונים בשנים עשר החודשים האחרונים. החומרים עליהם נשאלו היו חשיש, מריחואנה או גראס, אקסטזי, קוקאין או קראק, חומרים נדיפים, פטריות הזיה וחומרים אחרים. תשובותיהם דורגו על סקאלה בת 5 אפשרויות; אף פעם (1), 1-2 פעמים (2), 3-9 פעמים (3), 10-24 פעמים (4), ו-25 פעמים ומעלה (5). להלן פירוט תשובותיהם על פי חלוקה למסגרות השונות.

חשיש

כ-70% מן הנערים דיווחו כי לא השתמשו בחשיש בשנה החולפת כלל, בעוד כשליש דיווחו כי עשו כן פעם אחת לפחות (ראו לוח 12). מבין אלו שדיווחו על שימוש, כ-10% דיווחו על שימוש בתדירות הגבוהה ביותר, 25 פעמים ומעלה.

לוח 12: התפלגות תדירות השימוש בחשיש במספר ובאחוז לפי סוג המסגרת (N = 293)

סוג המסגרת	אף פעם	1-2 פעמים	3-9 פעמים	10-24 פעמים	25 פעמים או יותר	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	100 83.3%	10 8.3%	5 4.2%	2 1.7%	3 2.5%	120 100.0%
מסגרות לנוער בסיכון	43 55.1%	13 16.7%	6 7.7%	7 9.0%	9 11.5%	78 100.0%
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	60 70.6%	11 12.9%	3 3.5%	3 3.5%	8 9.4%	85 100.0%
מסגרת גמילה	1 10.0%	0 0.0%	0 0.0%	1 10.0%	8 80.0%	10 100.0%
כלל המדגם	204 69.6%	34 11.6%	14 4.8%	13 4.4%	28 9.6%	293 100.0%

$$\chi^2 = 82.2, df = 12, p = 0.000$$

מבחן χ^2 לאי תלות מצא הבדלים מובהקים בין תלמידי המסגרות השונות באשר לתדירות השימוש בחשיש. כך, כ-90% מן הנערים בקבוצת הגמילה דיווחו על שימוש משמעותי, מעל ל-3 פעמים בשנה החולפת, לעומת 8.5% מהנערים במסגרות הרגילות, כ-28% מהנערים במסגרות לנוער בסיכון וכ-16% מהנערים במסגרות לבעלי הישגים נמוכים.

יש לציין כי גם לאחר הוצאת מסגרת הגמילה מן הניתוח, עדיין נמצאו הבדלים מובהקים בין מסגרות הלימוד השונות ($\chi^2 = 22.2, df = 8, p = 0.004$).

חומרים נדיפים

כ-80% מבין הנערים דיווחו כי לא השתמשו בחומרים נדיפים כלל בשנה החולפת. זאת, בעוד כ-20% דיווחו כי עשו כן פעם אחת לפחות (ראו לוח 16). מבין אלו שדיווחו על שימוש, 35 (11.9% מכלל המדגם) עשו זאת 1-2 פעמים ו-5 (1.7%) דיווחו על שימוש בתדירות הגבוהה ביותר, 25 פעמים ומעלה.

לוח 16: התפלגות תדירות השימוש בחומרים נדיפים לפי סוג המסגרת (N = 294)

סוג המסגרת	אף פעם	1-2 פעמים	3-9 פעמים	10-24 פעמים	25 פעמים או יותר	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	95 79.2%	14 11.7%	7 5.8%	1 0.8%	3 2.5%	120 100.0%
מסגרות לנוער בסיכון	62 80.5%	7 9.1%	4 5.2%	3 3.9%	1 1.3%	77 100.0%
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	70 80.5%	11 12.6%	2 2.3%	3 3.4%	1 1.1%	87 100.0%
מסגרת גמילה	5 50.0%	3 30.0%	2 20.0%	0 0.0%	0 0.0%	10 100.0%
כלל המדגם	232 78.9%	35 11.9%	15 5.1%	7 2.4%	5 1.7%	294 100.0%

מבחן χ^2 לא העלה הבדלים מובהקים בין המסגרות השונות באשר לשימוש בחומרים נדיפים, גם לא לאחר הוצאת מסגרת הגמילה מן הניתוח.

פטריות הזיה

למעלה מ-90% מן הנערים דיווחו כי לא השתמשו בפטריות הזיה כלל בשנה האחרונה. זאת, בעוד כ-8% דיווחו כי עשו כן פעם אחת לפחות (ראו לוח 17 בעמוד הבא). מבין אלו שדיווחו על שימוש, 12 (4.19% מכלל המדגם) עשו זאת 1-2 פעמים ואילו נער אחד בלבד (0.3%) דיווח על שימוש בתדירות הגבוהה ביותר, 25 פעמים ומעלה.

לוח 21: ממוצע ציוני המשיבים במדד לשימוש כולל בסמים ($N = 296$)

סוג מסגרת	ממוצע	סטיית תקן	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	26.01	41.52	120
מסגרות לנוער בסיכון	71.94	109.42	79
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	48.31	81.82	87
מסגרת גמילה	239.40	158.63	10
כלל המדגם	52.06	90.31	296

ניתוח שונות חד גורמי (One way ANOVA) מצא כי ההבדלים הניבטים מן הטבלה הם מובהקים ($F_{(3,292)} = 23.29, p = 0.00$). ניתוחי המשך העלו כי הבדלים אלו נעוצים בהבדל שבין ציוני המדד המשוקלל של הנערים בכל המסגרות לבין אלו של הנערים במסגרת הגמילה.

ניתוח שונות נוסף שנערך לאחר הוצאת מסגרת הגמילה מן הניתוח הראה כי ההבדלים נותרו מובהקים ($F_{(3,283)} = 8.27, p = 0.00$). ניתוחי המשך הראו כי מקור ההבדלים נעוץ בהבדל בין ציוני הנערים במסגרות הרגילות לציוני הנערים במסגרות לנוער בסיכון. לא היו הבדלים מובהקים בין ציוני הנערים במסגרות לבעלי הישגים נמוכים, הנמצאים באמצע הטווח, לבין ציוני הנערים בשתי מסגרות אלו.

הבדלים מגדריים בצריכת חומרים ממכרים

במדגם לקחו חלק 111 נערות, 174 נערים, ו-13 משיבים נוספים שלא פירטו את מינם כמפורט בלוח 1, המוצג גם בפרק ב' של מחקר זה.

לוח 1: התפלגות המדגם במספר ובאחוז לפי מין וסוג המסגרת (N = 285)

סוג המסגרת	מין		סה"כ משיבים
	זכר	נקבה	
מסגרות רגילות	65 55.6%	52 44.4%	117 100.0%
מסגרות לנוער בסיכון	47 62.7%	28 37.3%	75 100.0%
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	56 67.5%	27 32.5%	83 100.0%
מסגרת גמילה	6 60.0%	4 40.0%	10 100.0%
כלל המדגם	174 61.1%	111 38.9%	285 100.0%

במטרה לבחון הבדלים בין דפוסי הצריכה של נערים ונערות אשר השתתפו במחקר, נערכה סדרת מבחני χ^2 לאי תלות בין מגדר המשיבים ובין התפלגות תשובותיהם בשאלות שתוארו עד כה (תדירות צריכת סמים שונים, צריכת תרופות, תדירות ודפוסי צריכת משקאות אלכוהוליים).

לא נמצאו הבדלים מובהקים בין המינים באשר לתדירות צריכת מרבית החומרים עליהם שאלנו במחקר זה: חשיש, מריחואנה, אקסטזי, קוקאין/קראק, חומרים נדיפים, פטריות הזיה, חומרים 'נוספים', רוגען, סינופד, ריטלין, אסיוול, שתיית יין, שתיית משקאות חריפים ומספר המשקאות שנצרכו בהזדמנות האחרונה. נמצאו הבדלים מובהקים בין המינים באשר לתדירות צריכת בירה, ובמספר ההזדמנויות בהן השתכרו המשיבים בשנה האחרונה (ראו לוחות 26 ו-27 בהתאמה).

לוח 26: התפלגות תדירות שתיית בירה במספר ובאחוז לפי מגדר המשיבים (N = 281)

מגדר	אף פעם	פעם מחודש	פעם בחודש	לפחות פעם בשבוע	כל יום	סה"כ
זכר	32 18.7%	35 20.5%	37 21.6%	49 28.7%	18 10.5%	171 100.0%
נקבה	32 29.1%	29 26.4%	26 23.6%	19 17.3%	4 3.6%	110 100.0%
כלל המדגם	64 22.8%	64 22.8%	63 22.4%	68 24.2%	22 7.8%	281 100.0%

$$\chi^2 = 11.9, df = 4, p = 0.018$$

חומרים נרקוטיים	סוג המסגרת	ממוצע	סטיית תקן	סה"כ משיבים	אחוז המשיבים מסך הנשאלים
	מסגרת גמילה	14.88	1.13	8	80.0%
	כלל המדגם	15.13	1.50	32	8.3%
חומרים נדיפים	מסגרות רגילות	12.13	2.50	15	12.5%
	מסגרות לנוער בסיכון	12.67	1.97	12	14.8%
	מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	12.47	1.68	15	17.2%
	מסגרת גמילה	12.38	1.51	8	80.0%
	כלל המדגם	12.40	1.96	50	14.6%
	מסגרות רגילות	-	-	-	-
הרואין	מסגרות לנוער בסיכון	16.00	0.00	2	2.5%
	מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	11.00	-	1	1.1%
	מסגרת גמילה	16.00	0.82	4	40.0%
	כלל המדגם	15.29	1.98	7	1.0%
	מסגרות רגילות	-	-	-	-
קוקאין /קראק	מסגרות לנוער בסיכון	15.00	1.73	3	3.7%
	מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	13.75	1.71	4	4.6%
	מסגרת גמילה	15.80	1.64	5	50.0%
	כלל המדגם	14.92	1.78	12	2.4%
	מסגרות רגילות	-	-	-	-
פטרויות הזיה/קקטוסים	מסגרות לנוער בסיכון	14.60	1.52	5	6.2%
	מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	14.20	2.39	5	5.7%
	מסגרת גמילה	16.50	0.71	2	20.0%
	כלל המדגם	14.75	1.91	12	3.5%
	מסגרות רגילות	13.14	1.95	7	5.8%
חומר אחר	מסגרות לנוער בסיכון	14.33	1.03	6	7.4%
	מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	15.57	3.60	7	8.0%
	מסגרת גמילה	15.78	0.83	9	90.0%
	כלל המדגם	14.79	2.27	29	6.9%
	מסגרות רגילות	-	-	-	-

ניתוח שונות חד כיווני העלה הבדלים מובהקים בין הנערים במסגרות השונות באשר לגיל בו התנסו לראשונה בסיגריות ($F_{(3,174)} = 5.1, p = 0.002$), ובו צרכו

הסיבות לשתיה ושימוש בסמים בקרב בני נוער לפי סוג המסגרת, ממוצע, סטיית תקן וסה"כ משיבים

סוג המסגרת												
כלל המדגם			מסגרת גמילה			מסגרות לבעלי הישגים נמוכים			מסגרות לנוער בסיכון			ת
סה"כ משיבים	סטיית תקן	ממוצע	סה"כ משיבים	סטיית תקן	ממוצע	סה"כ משיבים	סטיית תקן	ממוצע	סה"כ משיבים	סטיית תקן	ממוצע	סה"כ משיבים
296	0.97	2.77	10	0.53	3.50	87	1.03	2.64	80	1.12	2.78	119
295	1.05	2.66	10	0.48	3.70	87	1.05	2.77	79	1.10	2.59	119
292	0.99	2.33	10	0.70	2.40	85	1.09	2.19	80	1.03	2.29	117
295	1.08	2.27	9	0.97	2.22	87	1.16	2.15	80	1.11	2.33	119
292	1.04	2.38	10	0.94	3.00	86	1.16	2.37	78	0.98	2.35	118
295	1.08	2.29	10	0.84	3.40	86	1.16	2.30	80	1.14	2.29	119

($F_{(2,350)} = 2.9, p = 0.00$) . בקרב תלמידים במסגרות לנוער בסיכון ובמסגרות לבעלי הישגים נמוכים לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הגורמים השונים. בחינת הבדלים בין המינים, באמצעות סדרת מבחני t, העלתה הבדלים מובהקים בין ציוני הנערים והנערות במדד "בחינת גבולות וריגוש" ($t_{(180)} = -2.41$), כשציוני הנערות במדד ($M = 2.42, SD = 0.82, N = 109$) היו גבוהים בממוצע מציוני הנערים במדד זה ($M = 2.17, SD = 0.86, N = 172$). כך, נערות נטו למנות סיבות אלו יותר מאשר נערים.

מעניין לציין כי בקבוצות המיקוד שערכנו, כששאלנו את הנערים לגבי הסיבות לשימוש בסמים, עלו התייחסויות הנוגעות בכל המדדים שצוינו; השגת הנאה, לחץ חברתי וריגוש:

"סמים ואלכוהול - זה פשוט מרגיע. אנשים מחפשים כסף, מחפשים סאטלה ולפעמים אם חבר טוב של מישהו מנסה אז הוא גם מנסה.."

"אנשים מחפשים להשתחרר, יש אנשים שזה מה שעוזר להם. בן אדם סגור - רק ככה הוא ישתחרר."

"בגלל שזה אסור בכללי, דברים שהם אסורים מושכים בני נוער בגלל זה גם יש לחץ חברתי ואנשים לוקחים כל מני דברים לשחרר מעצורים."

" בן אדם אם הוא עושה שיקולים - זה כדי להעלות מעמד (חברתי)"

"כל מקומות העבודה שהם של 'סרוויס' ויש בהם לחץ, אפשר להיתקל שם בסמים. זה בכל מקום. אם יש בעיה, איזשהו מצב רוח, הדבר הראשון שחבר עושה כדי להעלות חיוך על הפנים זה לדחוף לך משהו [...] חוץ מזה, הרבה גם מתחיל מסקרנות."

לוח 39: אחוזי השימוש בחומרים ממכרים בקרב נוער לומד, השוואה בין שלושה מחקרים

בני נוער מנותקים מכלל האוכלוסייה סקר הרשות למלחמה בסמים (2009)	בני נוער עולים מנותקים (אדלשטיין, 2007)	הממצאים מן המחקר הנוכחי (נוער בסיכון בלבד)	
10.3	-	44.9	חשיש
12.4	38	34.6	גראס/מריחואנה
4.3	8	20.8	אקסטזי
1.9/3.2	1	11.5	קראק/קוקאין
9.4	9	19.5	חומרים נדיפים
49.3	40	83.1	בירה
46.5	23	51.9	יין
50.2	55	75.3	משקאות חריפים

מלוח 39 עולה כי כמעט בעבור כל החומרים הממכרים, ובפרט זה משקאות אלכוהוליים, אחוזי השימוש המדווחים במחקרנו גבוהים משמעותית מאשר בשני המחקרים האחרים גם בקרב נערים ממסגרות לנוער בסיכון. מכיוון שיתכן וחלק מבני הנוער המצויים בטיפולן של מסגרות לנוער בסיכון במחקרנו לומדים במקביל במסגרות רגילות, כלומר, המסגרות לנוער בסיכון שנדגמו אינן בלעדיות - אחוזי השימוש הגבוהים המדווחים בקרב אוכלוסייה זו יחסית לאחוזי השימוש במחקרים אחרים מעידים על חומרת הממצאים.

לוח 41 : מדדי ערכים לפי סוג המסגרת, ממוצע, סטיית תקן וסה"כ משיבים

סוג מדדי הערכים						
ערכים הקשורים למוחצנות			ערכים הקשורים למהוגנות ושמרנות			
סה"כ משיבים	סטיית תקן	ממוצע	סה"כ משיבים	סטיית תקן	ממוצע	סוג המסגרת
117	0.42	3.36	119	0.45	3.48	מסגרות רגילות
78	0.72	3.21	77	0.70	3.23	מסגרות לנוער בסיכון
78	0.47	3.40	83	0.60	3.33	מסגרות לבעלי הישגים נמוכים
7	0.57	3.17	9	0.66	3.02	מסגרת גמילה
280	0.54	3.32	288	0.58	3.35	כלל המדגם

סדרת מבחני t למדגמים מזווגים הראתה כי נערים במסגרות הרגילות דירגו ערכים הקשורים למהוגנות ושמרנות גבוה יותר מאשר ערכים הקשורים למוחצנות ($t(116) = 2.712, p = 0.008$). ביתר המסגרות לא נמצאו הבדלים מובהקים בין דירוגי הערכים. ניתוח שונות חד כיווני העלה הבדלים מובהקים בין הקבוצות בהתייחסות לערכים הקשורים למהוגנות ושמרנות ($F_{(3,284)} = 3.96, p = 0.003$), כשהאוכלוסייה ששאפה למהוגנות במידה הרבה ביותר הייתה אוכלוסיית תלמידי הכתות הרגילות, לאחריה תלמידים בעלי הישגים נמוכים, ולאחריה נוער בסיכון. נוער במסגרת גמילה דגל פחות במהוגנות ושמרנות.

באשר לערכי מוחצנות, ניתוח שונות הראה הבדלים במגמת מובהקות ושמרנות תלמידי בתי הספר הרגילים והמסגרות לתלמידים בעלי הישגים נמוכים. היותו מוחצנים היו תלמידים במסגרת גמילה ונוער בסיכון.

מדד שלישי הוא מדד הבודק הרפתקנות. ממוצע ציוני הנערים במדד זה מופיע בלוח 42 להלן.

לוח 42: מדד הרפתקנות לפי סוג המסגרת (N=286)

סוג מסגרת	ממוצע	סטיית תקן	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	2.57	0.60	117
מסגרות לנוער בסיכון	2.76	0.68	78
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	2.65	0.64	81
מסגרת גמילה	3.23	0.66	10
כלל המדגם	2.67	0.65	286

המשפחה - ממצאים כמותיים

על מנת להבין את הרקע של הנערים, שאלנו אותם מספר שאלות על המשפחה, מבנה ותפקודה.

מבנה המשפחה, מצב מגורים ומצב כלכלי

שאלנו את הנערים באשר לסיטואציית המגורים המשפחתית, כלומר האם הם מתגוררים עם שני הוריהם, במשפחה יחידנית, או בסיטואציה אחרת. נמצא כי כרבע מבין המשיבים מן המסגרות הרגילות והמסגרות לנוער בסיכון, וכשליש מהמשיבים במסגרות לבעלי הישגים נמוכים דיווחו על מגורים עם הורה אחד. רוב אלו ששהו במסגרת גמילה היו ממשפחות חד הוריות.

לוח 46: התפלגות מצב המגורים הנוכחי לפי סוג המסגרת (N = 255)

סוג המסגרת	עם שני ההורים	עם הורה אחד	פנימייה	קרובי משפחה ללא הורים	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	78 71.6%	29 26.6%	1 0.9%	1 0.9%	109 100.0%
מסגרות לנוער בסיכון	45 70.3%	15 23.4%	2 3.1%	2 3.1%	64 100.0%
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	47 62.7%	25 33.3%	2 2.7%	1 1.3%	75 100.0%
מסגרת גמילה	2 28.6%	5 71.4%	0 0.0%	0 0.0%	7 100.0%
כלל המדגם	172 67.5%	74 29.0%	5 2.0%	4 1.6%	255 100.0%

מבחן χ^2 לא העלה הבדלים מובהקים בין המסגרות באשר למצב המגורים המשפחתי.

שאלנו את הנערים באשר למצב הכלכלי של משפחותיהם (ראו לוח 47 בעמוד הבא). כשלושה רבעים מן המשיבים במסגרות הרגילות טענו שהמצב הכלכלי במשפחתם טוב, טוב מאוד או מצוין. זאת לעומת כשישים אחוזים מן התלמידים במסגרות נוער בסיכון ולמעלה מרבע מהנוער הלומד במסגרות לבעלי הישגים נמוכים ומסגרת גמילה.

מלוח 52 עולה כי מרבית בני הנוער, בכל המסגרות, מציינים שעל פי רוב הם אינם נענשים כשהם לא נשמעים להוריהם.

תפיסת משפחתיות כערך

שאלה חשובה נוספת היא האם בני הנוער מאמינים במשפחתיות למרות השינוי בדפוסי החיים וירידת ערך המשפחתיות שהביאה עמה ההגירה. הסקנו על אמונה במשפחתיות מתשובות הנערים לשאלה בנושא משפחתיות בתת הסולם שעסק במטרות בחיים של Ball - Rockeach (1973). התפלגות הסכמת הנערים עם ההיגד "לחיות חיי משפחה מאושרים" כמטרה חשובה מוצגת בלוח 53 להלן.

לוח 53: התפלגות התשובות באשר לחשיבות המטרה 'לחיות חיי משפחה מאושרים' (N = 291)

סוג המסגרת	כלל לא	במידה מעטה	במידה בינונית	במידה רבה	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	1 0.8%	3 2.5%	9 7.5%	107 89.2%	120 100.0%
מסגרות לנוער בסיכון	4 5.1%	5 6.4%	18 23.1%	51 65.4%	78 100.0%
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	0 0.0%	3 3.6%	12 14.5%	68 81.9%	83 100.0%
מסגרת גמילה	1 10.0%	1 10.0%	1 10.0%	7 70.0%	10 100.0%
כלל המדגם	6 2.1%	12 4.1%	40 13.7%	233 80.1%	291 100.0%

מבחן χ^2 לא העלה הבדלים מובהקים בין הקבוצות.

מלוח 53 עולה כי מרבית הנערים - כ-90% מהתלמידים במסגרות הרגילות, 82% הלומדים במסגרות לבעלי הישגים נמוכים, 70% מהנערים במסגרת הגמילה ו-65% מהנערים במסגרות לנוער בסיכון - רואים במשפחתיות מטרה חשובה.

תהליך הקליטה של המשפחה

התלמידים נשאלו האם תהליך הקליטה של הוריהם בארץ היה קשה. התפלגות תשובותיהם מוצגת בלוח 54 בעמוד הבא.

כרבע מהתלמידים במסגרות הרגילות העריכו כי הוריהם הינם קטגורית נגד שתייה, כלומר "שלילית ביותר" וכ-40% העריכו כי עמדת הוריהם היא "שלילית". במסגרות לבעלי הישגים נמוכים, מספר דומה, כ-60% העריכו כי עמדות הוריהם היא "שלילית" או "שלילית ביותר". בקרב משיבים מן המסגרות לנוער סיכון, למעלה משלושה רבעים דיווחו על עמדה "שלילית" או "שלילית ביותר" של ההורים. במסגרת הגמילה 90% מן הנערים העריכו כי עמדת הוריהם היא שלילית או שלילית. יש לציין כי מבחן χ^2 לא העלה הבדלים מובהקים בין הקבוצות.

ניתן לומר אם כן כי באופן כללי, התלמידים העריכו את עמדת הוריהם לגבי שימוש בסמים כשלילית ביותר, אך פחות שלילית לגבי שתייה.

קונפליקטים במשפחה

קונפליקטים הם חלק ממסכת החיים בין הורים לילדיהם. ניסינו לבדוק מהם נושאי הקונפליקט בין הנערים לבין הוריהם, ובני הנוער נתבקשו להגיב לרשימת נושאי קונפליקט אפשריים עם הוריהם. הקונפליקטים היו בנושאים הבאים: חברים, שעת החזרה מבילויים, השקעת מאמץ בלימודים, מקומות בילוי, עזרה בבית, הקפדה על סדר וניקיון, בזבוז כסף, לבוש ותספורת, עישון סיגריות, שתיית אלכוהול, היעדרות מבית ספר ושימוש בסמים.

ממוצע תשובותיהם לכל שאלות תת הסולם המודד קונפליקטים מוצג בלוח 59 להלן:

לוח 59: מדד לדיווחים על נושאים לחילוקי דעות בין ההורים

סוג המסגרת	ממוצע	סטיית תקן	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	1.68	0.40	48
מסגרות לנוער בסיכון	2.06	0.63	32
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	1.96	0.54	29
מסגרת גמילה	2.59	0.82	3
כלל המדגם	1.89	0.55	112

כללית, ניתוח שונות חד כיווני וניתוחי המשך הראו כי לתלמידי הכתות הרגילות היו פחות קונפליקטים עם הוריהם, זאת לעומת תלמידי המסגרות לבעלי הישגים נמוכים ותלמידים במסגרות לנוער בסיכון. באופן שאינו מפתיע, הנערים במסגרת הגמילה דיווחו על תדירות הקונפליקטים הגבוהה ביותר

$$(F_{(3, 108)} = 5.59, p = 0.001).$$

לוח 66: תדירות קונפליקטים בנושא בזבוז כסף רב מדי (N = 279)

סוג המסגרת	אף פעם	לעתים רחוקות	לעתים קרובות	תמיד	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	53 45.3%	40 34.2%	21 17.9%	3 2.6%	117 100.0%
מסגרות לנוער בסיכון	29 37.2%	25 32.1%	13 16.7%	11 14.1%	78 100.0%
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	28 36.8%	22 28.9%	19 25.0%	7 9.2%	76 100.0%
מסגרת גמילה	0 0.0%	2 25.0%	3 37.5%	3 37.5%	8 100.0%
כלל המדגם	110 39.4%	89 31.9%	56 20.1%	24 8.6%	279 100.0%

$$\chi^2 = 23.27, df = 9, p = 0.006$$

כ-30% מכלל הנערים דיווחו כי בזבוז כספים הוא נושא מעורר מחלוקת לעתים קרובות או תמיד. מבחן χ^2 העלה הבדלים מובהקים בין הקבוצות, כשנערים במסגרות הרגילות דיווחו על התדירות הנמוכה ביותר של מחלוקת בנושא, ונערים במסגרת הגמילה על התדירות הגבוהה ביותר.

לוח 67: תדירות קונפליקטים בנושא לבוש ותספורת (N = 276)

סוג המסגרת	אף פעם	לעתים רחוקות	לעתים קרובות	תמיד	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	70 59.8%	37 31.6%	7 6.0%	3 2.6%	117 100.0%
מסגרות לנוער בסיכון	41 53.2%	15 19.5%	12 15.6%	9 11.7%	77 100.0%
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	38 52.1%	21 28.8%	10 13.7%	4 5.5%	73 100.0%
מסגרת גמילה	4 44.4%	2 22.2%	2 22.2%	1 11.1%	9 100.0%
כלל המדגם	153 55.4%	75 27.2%	31 11.2%	17 6.2%	276 100.0%

פחות מחמישית מכלל הנערים דיווחו כי נושאי לבוש ותספורת מעוררים מחלוקת בביתם לעתים קרובות או תמיד. מבחן χ^2 לא העלה הבדלים מובהקים בין הקבוצות בסוגיה זו.

0.26**	0.30**	0.25**	היעדרות מבית הספר
0.43**	0.29**	0.33**	שימוש בסמים
			היבטים שונים של אווירה בבית:
-	-	- 0.23**	אווירה נוחה ונעימה
0.15*	-	0.13*	נטייה להענשה

מלוח 72 עולה כי ככל שהאווירה בבית טובה יותר, כך הנטייה להשתמש בסמים פוחתת. כמו כן עולה כי מצב כלכלי עומד במתאם שלילי מובהק עם שימוש בסמים, שתיית בולמוס וצריכת חשיש. כך, ככל שמצבו הכלכלי של הנער היה רע יותר כך הוא נטה לצרוך סמים.

נמצא גם מתאם חיובי מובהק בין שימוש בסמים לבין תפיסת קליטה קשה. מי שהשתמש יותר בסמים ראה את תהליך הקליטה של הוריו כקשה יותר ולהיפך.

קונפליקטים עם הורים עמדו במתאם עם שימוש בסמים ושתייה מרובה. ניתן לומר שההורים היו מודעים להתנהגויות בלתי נורמטיביות כשסביבם נבנה קונפליקט במשפחה, אך הקונפליקט בסופו של דבר לא הביא למניעה. נבדק גם הקשר בין תפיסת משפחתיות כערך לבין צריכת חומרים ממכרים. כך, מי שמחזיק בערכי משפחה ודירג גבוה את הערך "חשוב לי לחיות חיי משפחה מאושרים" דיווח על צריכה פחותה של סמים.

שמרתי על קשר עם אבא גם אחרי הגירושין [...] אבא כל הזמן ביקר אותנו, הביא לנו כסף למחיה וגם לקח אותנו לטיולים שונים. הקשר בינינו לא נפסק גם אחרי שהוא הקים משפחה חדשה ואחר כך עלה ארצה, כל הזמן דיברנו בטלפון, דאג לנו ולא פעם שלח כספים (בן 19, מסגרת לנוער בסיכון).

אני לא בקשר עם אבא מגיל 9. בגיל 11 עליתי לארץ עם אימא יחד עם הבן זוג שלה. אימא והבן זוג ביחד מגיל 8. אבא עדיין באוקראינה. התקשרתי פעמיים בשנתיים האחרונות. הוא עדיין באוקראינה לפחות לפי הפעם האחרונה בה דיברנו. מאז לא ניסיתי. אני עדיין כועסת עליו כמו ילדה קטנה - הוא לא בא להיפרד ממני כשעליתי לארץ. אין לו את המספר שלנו. אני לא ממש רואה בו אבא. את כל השנים הכי קשות העברתי בעצם עם בן אדם אחר. (בת 17, ממסגרת גמילה).

בחלק מן המשפחות מתקיימים קשרים הדוקים עם הסבים הסבתות. לעתים הסבא והסבתא מספקים תמיכה חשובה לילד, הן כלכלית והן פסיכולוגית:

שם לא הלכתי לגן אף פעם בחיים. כל הזמן הייתי עם סבתא וסבא. אני ילד בכור ואימא לא רצתה שאני אהיה חולה. היא הכניסה אותי לחודש לגן ונהייתי נורא חולה ואז היא הוציאה אותי [...] סבא וסבתא לימדו אותי לקרוא וכבר מגיל 4 ידעתי לקרוא ברוסית. הם לימדו אותי לקרוא ולספור ולכן אף פעם לא הייתה לי בעיה בבית ספר (בן 16, מסגרת רגילה).

בהתחלה המצב לא היה כל כך גרוע, הם טיילו בארץ, למרות שמצבם הכלכלי היה רע, אבל אז התחילו לצוץ הבעיות, סבתא הייתה התומכת. מאוחר יותר הבעיה הכלכלית נפתרה, אפילו סבא וסבתא עבדו (בן 18, מסגרת גמילה).

כשאימא הייתה חולה סבתא וגם הדודה דאגו לנו. הן לקחו אותנו לביתם, סיפקו אוכל ולינה. כשאימא נפטרה הייתי בן 12. אחר כך אבא קרא לנו לעלות לארץ [...] [עם אמי החורגת] אני מסתדר טוב. היא אישה טובה, היא דואגת לנו (בן 19, מסגרת נוער בסיכון).

אני רוצה לשנות את שם משפחתי לזו של סבתא, שם משפחתי הנוכחי הוא של אבי ואני לא רוצה כל קשר אתו (בת 18, מסגרת נוער בסיכון).

התחברתי לסבתא מצד אימא והיא הייתה ממש הכול בשבילי. ההורים עזרו לי בלימודים, אבל לא הצלחתי בכלל בלימודים, הכריחו אותי ממש ללמוד. עם אבא בכלל לא מסתדר..אנחנו לא אוהבים את

[אימא] הייתה צועקת עלי. הייתה מענישה אותי. לא נתנה לי לצאת לטייל, הייתה לוקחת לי את המפתחות (בת 17, מוסד גמילה).

הייתי עושה משהו לא טוב, אז הוא [אבא] ישר היה מעניש אותי: 'אתה לא יוצא לשום מקום' [...] כבר מגן ילדים [היה מעניש] (בן 18, מוסד גמילה).

שימוש בכוח הרבה פעמים קשור בבני משפחה שהסתבכו עם החוק הן בברית המועצות הן בארץ:

אבא שלי נלחם במלחמה באפגניסטן והיה שם פצוע. יש לו אופי מאוד קשה. אני לא מסתדר איתו. הוא אלים [...] אחרי שנה בארץ אני ואימא חזרנו לקזחסטאן כי פחדנו שכאן תהיה מלחמה. אבא נשאר בארץ לעבוד [...] השנה הזו הייתה קשה מאוד לי וגם לאימא שלי. היה קשה כי אבא שלי הפסיק לשלוח לי ולאימא כסף ולא היה לנו מה לאכול שם. אני לא אסלח לו על התקופה הזו. אימא שלי ניסתה להרוויח שם כסף בכל מיני דרכים ולא הייתה שם עבודה כי זו הייתה תקופה קשה... (בן 17, מסגרת רגילה).

אבא במשך 4 שנים אחרי העלייה רצה לחזור לבלרוס. כל שנה הוא טס לאימא החולה שלו אך תמיד חזר ארצה. הוא התחיל לשתות באופן רציני מאד - לבד או עם חברים אלכוהוליסטים שהיה מביא הביתה, הכה את אימא ואותי כמעט כל פעם ששתה. המשטרה וגורמי רווחה הפכו לאורחים קבועים בבית. לאחר זמן מה אבא נכנס לכלא לשנה. בשנה הזו לא הייתי אתו בקשר בכלל, אימא כן. אחרי שנה אבא חזר הביתה. עכשיו אין בינינו שום דבר משותף, אפילו שגרים באותו בית (בת 17, מסגרת נוער בסיכון).

יום אחד כשלמדתי בכיתה ז' באה עובדת סוציאלית לבית הספר, הוציאה אותי מהשיעור ושאלה אם אבא הרביץ לי. עניתי שכן אבל לא קשה, רק פעם אחת הרים אותי מהאוזניים. אחרי כמה שבועות לקחו את אבא למשטרה. פתחו נגדו תיק, הוא עבד באבטחה, ופיטרו אותו מהעבודה. אבא ברח לרוסיה כשהגיע צו בית משפט (נער בן 16, מסגרת גמילה).

אבא שלי היה עבריין באוקראינה ואני בתת מודע בעצם רציתי להמשיך את הדרך שלו (נער בן 18, מסגרת גמילה).

מתי ששמעתי שאבא שלי נרצח, החלטתי שאני הולך בדרך שלו. רציתי לנקום. אימא שלי ניסתה לעזור לי אבל לא הייתי מקשיב לה בכלל,

הוא לא רצה ללמוד ואביו התחיל ללחוץ עליו בכוח הוא נתן לו תרגילים נוספים על בית ספר ובשעה שהם טיילו הוא היה צריך לפתור תרגילים. אך לא רק האב לחץ אלא גם האם. האב אמר לו שהוא לא רוצה שיהיה פועל כמוהו הוא רוצה שיצליח בחיים (בן 16, מסגרת גמילה).

כשהייתי בשנה חמישית באוניברסיטה הצטרפתי למחתרת יהודית. הקמנו מערכת ענקית של לימוד עברית. היינו כעשרה אנשים בני 20 ועשינו דברים מדהימים. היינו מדפיסים ספרי לימוד בעברית. היו מביאים מחו"ל ספרים מקוריים ואנחנו היינו מצלמים אותם במכונות וזה לא היה פשוט כי היה מעקב על כל מכונה כזאת ברוסיה ועל מה היא מדפיסה. מהתחלה לא היינו מרוויחים על זה כסף ופשוט נוצרה רשת של לימודי עברית. ב-1990 כבר ניהלתי סמינר למורים לעברית (אם לבן 17 ממסגרת רגילה).

תמיד ידעתי שאני יהודיה. ידעתי שאתחנן רק עם יהודי. לא היו הרבה יהודים בעיר שלי האמת. סבתא שלי דברה יידיש וחברה שלי פעם שמעה בטלפון שהיא מדברת ושאלה אותי איזה מין שפה זאת. מיד שיקרתי לה שזה גרמנית וסבתא שלי בתקופת המלחמה גרה שם ולמדה. גם מצה אכלנו בפסח, כי סבתא שלי הייתה משיגה וחוף מזה לא ידענו כלום (אם לבן 17 ממסגרת רגילה).

עבדתי כגננת בגן יהודי. הייתי עושה איתם את כל התפילות. הגן היה של חב"ד וגם הבן שלי ידע את כל התפילות. הוא גם היה בגן יהודי. עד בית הספר. הוא יכול היה גם להמשיך בבית ספר יהודי אבל הוא הלך לבית ספר רוסי כי הביטחון שלו היה לי יותר חשוב- בית הספר הרוסי היה קרוב ולא היה צורך לחצות את הכביש (אם לבן 19, בוגר מסגרת רגילה).

המרואיינת ציינה שבטשקנט לא הייתה אנטישמיות, בני משפחתה וקרוביה לא התביישו בזהותם היהודית, המשיכו לקיים מצוות, רבים שמרו כשרות והקפידו על החגים. הקהילה היהודית בעיר לא הייתה גדולה, אך הייתה מאוד מלוכדת ומגובשת (אם לנער בן 18 ונער בן 13, תלמידי מסגרות רגילות).

המרואיינת מספרת שסבא וסבתא שלה היו ציונים ותמיד חלמו לעלות ארצה על אף שהייתה להם אפשרות לעבור גם לארה"ב. הם לא עלו לארץ קודם כי התעקשו לעלות כל המשפחה יחד, כולל שתי הבנות שלהם ורק אחרי שכולם הסכימו והיו מוכנים ארבעה דורות של המשפחה עלו ביחד. הדיבורים על העלייה היו במשפחה הרבה זמן אך ההכנות הטכניות לעלייה היו מאד מהירות (אם לבן 16 ממסגרת רגילה).

חלק מההורים סברו כי הסבל מאנטישמיות הביאו אותם להתקרבות ליהדות:

המרואיינת סיפרה שתמיד חשה את עצמה שונה מאחרים כיוון שהיא יהודיה. היו במהלך הלימודים שלה בבית ספר תופעות של אנטישמיות מצד מספר תלמידים. במשפחה דיברו יידיש, חגגו חגים ובתום יום הכיפורים כל יהודי העיר היו מתכנסים במסעדה, לארוחה מיוחדת (אם לנערה בת 15 הלומדת במסגרת רגילה).

והולך לחבר ללמוד עברית ביחד. הייתה לי תחושה שעם וודקה זה הולך הרבה יותר טוב (אב לבן 14, תלמיד מסגרת רגילה).

בנושא של השתייה והאלכוהול אמרה המרואיינת ששם היו להם כרמים ואביה הכין יין אדום ולבן, היה מקובל לשתות וודקה בחגים. גם בארץ כל יום שישי הם מתכנסים בבית של הוריה, מביאים מאכלים, יושבים ביחד ושותים, קצת "בשביל התיאבון ומצב רוח, הייתי אומרת, ולא בשביל משהו אחר. אנחנו אנשים אינטליגנטיים" (אם לבן 15, תלמיד מסגרת רגילה).

ברחנו מאלכוהול שם ברוסיה ובסוף הגענו לזה פה בארץ. בשנים האחרונות נפתחו המון פאבים בישראל. בעלי נתן להן [לבנות] לטעום בבית והן לא אהבו. בעלי שותה יין אדום כל יום כי זה בריא ללב וגם בירה לפעמים ושתייה חריפה בחגים או אירועים מיוחדים. זה לא עניין אותן. הקטנה הייתה מלצרית וראתה איך שותים בצורה חזירית ולא אהבה את זה בכלל ואת הגדולה לימדו בתנועה מה לא לעשות (אם לבנות 13 ו-17, ממסגרות רגילות).

בנושא של השתייה והאלכוהול הדגישה המרואיינת כי במשפחות קווקזיות נשים לא שותות כלל, בין הגברים מקובל לשתות. אבא שלה אוהב לשתות יין, הוא בעצמו היה מכין יין לפני העלייה. בעלה אוהב לשתות בירה עם חברים, אחרי סאונה וחדר כושר. באופן כללי אמרה שלדעתה יש אנשים שיודעם לשתות, שותים ולא משתכרים. ויש כאלה שפשוט אסור להם כי הם לא יכולים אחר כך לפקח על עצמם (אם לבת 14, תלמידת מסגרת רגילה).

לגבי אלכוהול [...] זה נושא קשה. ברוסיה שתייתי הרבה כי היה קר מאוד לעמוד בשוק בחורף והיה מקובל לשתות אלכוהול. נפגשים - שותים, עושים עסק - שותים, יש בעיה - שותים, שמחה - אותו דבר. גם אשתי שתתה די הרבה. כאשר היא נכנסה להריון ראשון היא עזבה את זה, היא גם הפסיקה לעשן. היא רצתה שגם אני אפסיק, אבל לא הסכמתי - אני לא בהריון. היו לנו הרבה וויכוחים, מריבות, היו מכות, כי היא פשוט חסרת גבולות. כשהיא רואה אותי שתוי - היא פשוט יוצאת מהגבולות. היא צועקת, אני לא יודע למה. מעניין שאם היא בעצמה שתויה - הכול בסדר, אני לא מרגיז אותה (אב לבן 14, תלמיד מסגרת רגילה).

במשפחה שלי לא היה מקובל לשתות. אפשר לשתות יין מדי פעם ואני מתייחס נורמאלית לאנשים ששותים. אלכוהולזים זה רע והייתי רוצה להשפיע על אנשים שלא ישתו. יין זה בסדר. אני אישית לא שותה וודקה, אני אעדיף וויסקי וגם במקרים נדירים מאוד (אב לבן 18, תלמיד מסגרת רגילה בעל התנהגויות סיכון).

בהבדלים בין מסגרת הגמילה ליתר המסגרות ($P < 0.005$), בה עברו הנערים בין מספר רב יותר של בתי ספר יסודיים. ניתוח שונות שהתבצע לאחר הוצאת מסגרת הגמילה מן הניתוח, הראה כי עדיין מתקיימת שונות מובהקת בין המסגרות ($F_{(2, 256)} = 9.1, P = 0.000$), כשניתוחי המשך העלו כי המקור לשונות זו הוא ההבדל בין המסגרות הרגילות ליתר המסגרות. גם הלומדים במסגרות האחרות עברו בממוצע קרוב ל-3 בתי ספר.

בבתי הספר התיכוניים (ראו לוח 75) הניידות הגבוהה ביותר בין בתי ספר תיכוניים הייתה של תלמידים במסגרת גמילה.

לוח 75: מספר בתי ספר תיכוניים לפי סוג מסגרת ($N = 252$)

סוג המסגרת	ממוצע	מינימום	מקסימום	סטיית תקן	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	1.39	1	3	0.67	114
מסגרות לנוער בסיכון	2.00	1	6	1.16	61
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	1.91	1	5	0.85	70
מסגרת גמילה	4.43	1	8	2.25	7
כלל המדגם	1.77	1	8	1.06	252

ניתוח שונות חד כיווני הראה כי השונות בין המסגרות השונות באשר למספר בתי הספר התיכוניים במסגרת הנערים הינה מובהקת ($F_{(3, 248)} = 27.9, P < 0.005$). ניתוחי המשך העלו כי מקורה של השונות בהבדלים בין מסגרת הגמילה ליתר המסגרות ($P < 0.005$).

ניתוח שונות שהתבצע לאחר הוצאת מסגרת הגמילה מן הניתוח, הראה כי עדיין מתקיימת שונות מובהקת בין המסגרות ($F_{(2, 242)} = 13.6, P < 0.005$), כשניתוחי המשך העלו כי המקור לשונות זו הוא ההבדל בין המסגרות הרגילות ליתר המסגרות, ונערים במסגרות הרגילות ביקרו בממוצע בפחות בתי ספר תיכוניים.

תפיסה עצמית כתלמיד

בדקנו גם את הגדרת התלמיד, על פי דיווח עצמי, את תפקודו הן במישור הלימודי והן במישור ההתנהגותי. כללית, בקרב תלמידי המסגרות הרגילות

תפקוד בבית הספר

תפקוד בבית הספר קשור בין השאר בעמדות. בדקנו ניכור כלפי בית הספר, חששות מבית הספר, מוטיבציה בלימודים ובעבודה, סיכויי הצלחה לפי קבוצות אתניות ומקדמי הצלחה שהיו עוזרים לתלמידים להצליח לפי הערכתם.

לוח 79: ניכור כלפי בית הספר לפי סוג המסגרת (N = 290)

סוג המסגרת	ממוצע	סטיית תקן	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	2.90	0.53	118
מסגרות לנוער בסיכון	2.55	0.68	77
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	2.92	0.53	85
מסגרת גמילה	3.06	0.36	10
כלל המדגם	2.82	0.59	290

ניתוח שונות חד כיווני הראה כי קיימת שונות מובהקת בין המסגרות השונות באשר לממוצע הרגשות כלפי בית הספר ($F_{(3, 286)} = 7.9, P = 0.000$). ניתוחי המשך העלו כי מקורה של השונות בהבדלים בין מסגרת הגמילה ליתר המסגרות ($P < 0.005$), בה מרגישים המשתתפים ניכור רב יותר כלפי בית הספר. ניתוח שונות שהתבצע לאחר הוצאת מסגרת הגמילה מן הניתוח, הראה כי עדיין מתקיימת שונות מובהקת בין המסגרות ($F_{(2, 277)} = 10.7, P < 0.005$), כשניתוחי המשך העלו כי המקור לשונות זו הוא ההבדל בין המסגרות לנוער בסיכון ליתר המסגרות, ובמסגרות לנוער בסיכון דיווחו המשתתפים על ניכור נמוך יותר מאשר במסגרות הרגילות והמסגרות לבעלי הישגים נמוכים. תוצאה זו הייתה בניגוד להשערותנו, יש להניח כי השאיפה ללמוד בבית הספר של נוער בסיכון גבוהה ממה ששיערנו. בלוח 80 להלן מוצגים ממוצעי הציונים של הנערים במסגרות השונות במדד החששות מפני בית הספר.

לוח 80: חששות מפני בית הספר לפי סוג המסגרת (N = 290)

סוג המסגרת	ממוצע	סטיית תקן	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	3.06	0.57	119
מסגרות לנוער בסיכון	2.89	0.86	78
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	3.08	0.73	84
מסגרת גמילה	3.00	0.67	10
כלל המדגם	3.02	0.71	291

פרמטרים נתפסים להצלחה בלימודים

שאלנו את הנערים מה לדעתם היה מסייע להם להצליח בלימודים יותר מכפי שהם מצליחים היום. ממוצעי תשובותיהם מוצגים על פי המסגרות השונות בלוח 85 להלן.

לוח 85 : פרמטרים נתפסים להצלחה בלימודים לפי סוג המסגרת (N = 295)

פרמטרים נתפסים להצלחה בלימודים						
השקעת זמן עצמית בלימודים	טיפול שונה בליקויי למידה וקשב	למידה בבית ספר אחר	תמיכה מבני המשפחה	תמיכה מבית הספר	סוג מסגרת	
3.25	1.79	1.63	2.16	2.70	ממוצע	מסגרות רגילות
0.84	0.96	0.91	1.05	0.91	סטיית תקן	
120	119	120	120	120	סה"כ משתתפים	
2.82	2.14	1.88	2.15	2.56	ממוצע	מסגרות לנוער בסיכון
1.12	1.06	1.13	1.01	1.01	סטיית תקן	
79	77	80	81	81	סה"כ משתתפים	
3.07	2.15	2.30	2.53	2.62	ממוצע	מסגרות לבעלי הישגים נמוכים
0.88	1.04	1.17	1.12	1.09	סטיית תקן	
86	85	86	86	86	סה"כ משתתפים	
2.70	2.30	1.90	2.90	2.70	ממוצע	מסגרת גמילה
1.25	0.82	1.29	1.20	1.06	סטיית תקן	
10	10	10	10	10	סה"כ משתתפים	
3.06	2.01	1.90	2.29	2.64	ממוצע	כלל המדגם
0.96	1.02	1.09	1.08	0.99	סטיית תקן	
295	291	296	297	297	סה"כ משתתפים	

ניתן לראות כי מעבר למסגרות, הנערים סוברים בראש ובראשונה כי היו מצליחים בלימודים יותר לו היו משקיעים זמן רב יותר בלימודים, לאחר מכן לו היו מקבלים תמיכה רבה יותר מבית הספר, אחר כך לו היו מקבלים תמיכה רבה יותר מן המשפחה, ולבסוף - לו היו לומדים בבית ספר אחר. התפלגויות תשובותיהם מופיעות בלוחות 86 – 90 בעמודים הבאים.

קשר מתאמי בין משתנים מתחום הלימודים לחומרים ממכרים

ערכנו בדיקת מתאמים בין מדדים ופרמטרים שונים הקשורים לבית הספר לבין שימוש בחשיש, שתייה מרובה, וצריכת סמים כוללת. בלוח 91 להלן מוצגים המתאמים שנמצאו כמובהקים.

לוח 91: מתאמים בין מדדים שונים מתחום הלימודים לבין שימוש כללי בסמים, שתייה מופרזת ושימוש בחשיש

המשתנה	שימוש כולל בסמים	שתייה מופרזת	שימוש בחשיש
מספר בתי ספר יסודיים	0.21**	0.16*	0.29**
מספר בתי ספר תיכוניים	0.30**	0.20**	0.34**
הגדרה עצמית כתלמיד	-0.22**	-0.13*	-0.20**
בעיות התנהגות מדווחות	0.20**	0.44**	0.36**
בעיות קשב וריכוז	0.13*	0.14*	0.22**
מדד ניכור כלפי בית הספר	-	-0.25**	-0.12*
מדד חששות מפני בית הספר	-0.12*	-	-
מדד מוטיבציה בלימודים	-0.18**	-0.19**	-0.18**
הערכת סיכויי הצלחה של ישראלים	-	-0.14*	-
הערכת סיכויי הצלחה של יוצאי בריה"מ לשעבר	-0.19**	-	-0.14*
תחושה שהיו מצליחים בלימודים לו היו מטפלים בבעיות קשב כראוי	0.17**	-	0.17**
תחושה שהיו מצליחים בלימודים לו היו משקיעים מאמץ רב יותר	-0.21**	-	-

* - $p < 0.05$ ** - $p < 0.01$

בלוח 91 עולה כי לבעיות התנהגות מתאם גבוה עם שתייה מרובה, וכן כי נמצא קשר מתאמי חיובי בין שתייה מרובה ושימוש בסמים לבין מעבר בין מספר רב של בתי ספר ובעיות התנהגות.

שהמורים והתלמידים בביה"ס קיבלו אותו יפה" "לא הייתה התלהבות מיוחדת אבל גם לא הציקו לי ולא נתקלתי במשהו שלילי מצדם. היו גם מורים דוברי רוסית, למתמטיקה ואנגלית שממש ישבו איתי בנפרד בהתנדבות אחרי השיעורים, תרגמו והסבירו לי. הם נתנו לי תחושה שאני מסוגל, הם האמינו בי ומזה הבנתי שאני יכול להצליח" (בן 18 ממסגרת רגילה).

היו כאלו שהסתכסכו עם מוריהם כיוון שמוריהם לא היו די רגישים לבעיותיהם ואז מסקנתם של הצעירים הייתה לעבור למסגרת אחרת.

אני זוכרת פנים, קומות, בניין ואני לא מקשרת שזה היה כיתות א' וב'. היה פשוט נורא שם. הייתי יושבת בשולחן בקצה הכיתה ושם ילדים היו מרביצים לי המון. אחד היה מתחיל ואז כל השאר היו מתנפלים עליי. המורה לא עשתה כלום [...] לא התערבה ולא ראתה [...] המורה הייתה יושבת ואני קראתי ספר ופתאום אחד היה דוקר ואז כולם עליי והמורה לא הזיז לה (בת 18, לומדת במסגרת רגילה).

לפעמים בימי שישי אני בכלל לא הייתי קמה ולא הייתי מגיעה לבית ספר. אז היא התחילה לא לאהוב אותי. ואחר כך פשוט, אני לא יודעת, לא כל כך היו לי יחסים אתה. עכשיו אני פוגשת אותה ברחוב, אז היא מחבקת אותי: "כמה זמן כבר עבר! את כל כך השתנית! כל כך התבגרת!". אבל באותו רגע אנחנו בכלל לא יכולנו כלום. אני אפילו לא יכולתי להגיד לה שלום עד כדי כך היו לנו יחסים מסובכים. היא כל הזמן הייתה מתקשרת לאימא ואומרת שאני אפילו לא יכולה לדבר בצורה נורמלית, שאני כל הזמן מתחצפת. למרות שאימא שלי יודעת שאני אדם כזה שאני אף פעם לא יכול להתחצף (בת 20, בוגרת מסגרת רגילה).

היו כאלו שהסתכסכו עם חבריהם לכתה:

היה לי קונפליקט אחד עם עולה ותיק מאוד שלא דיבר רוסית אבל היה ממשפחה רוסית. הלכתי אתו מכות לפחות שלוש פעמים. הוא היה אחד החזקים בבית הספר והלכנו מכות והזמינו משטרה ואז אני נהייתי לחזק ביותר. זה קטע ישראלי (בן 19, בוגר מסגרת רגילה).

מכיתה ב' עד ה' הילדים הישראלים קראו לו 'רוסי מסריח', כל הכיתה הייתה מתאספת ויורקת עליו, הוא הרגיש בודד. ואז אביו שהיה אלוף אוקראינה בהיאבקות שלח אותו ללמוד אגרוף והוא למד להחזיר. הוא נגד סכינים. אביו לימד אותו תמיד לעמוד עם הגב אל הקיר. עד שלמד היאבקות הוא היה חוזר יום-יום עם פנסים (בן 16, מסגרת גמילה).

היו גם כאלו שהחליטו "לקחת את עצמם בידיים" ולהשקיע בלימודים גם אחרי שכשלו קודם לכן, ובעקבות זאת הם הצליחו:

אחרי כשנה בארץ הוא עבר דירה ויחד עם זה עבר לביה"ס אחר. מפה תפקודו בביה"ס החל להידרדר. בכיתות ה' - ו' מ. עשה המון בעיות

סיכום הפרק: מסלול הלימודים

מסלול הלימודים של העולים היה שזור מעברים רבים, כשבממוצע דיווחו הנערים על מעבר בין חמישה בתי ספר לאורך שנות לימודיהם. יחד עם זאת, בכל המסגרות הדימוי העצמי של הנערים כתלמידים הייתה חיובית בסך הכול, ומעל למחצית מהם ציינו כי הם תלמידים טובים או טובים מאוד ובעלי מוטיבציה לימודית גבוהה. כמו כן, חלק ניכר מן הנערים ציינו כי הם סבורים שלעולים מברית המועצות סיכוי הצלחה רבים משל עולים מאתיופיה או מאלה של ישראלים ותיקים. שליש מהתלמידים שהשתתפו במחקר דיווחו על מידה מסוימת של בעיות התנהגות, ובמקביל, מספר דומה דיווח על בעיות קשב וריכוז, כשאחוזים אלה היו גבוהים משמעותית במסגרות לנוער בסיכון, שם דיווחו כל הנערים על מידה מסוימת של הפרעות קשב. באשר לרגשות של ניכור כלפי בית הספר, נערים במסגרות לנוער בסיכון הביעו את תחושות הניכור הנמוכות ביותר, באופן המעיד על עמדות חיוביות כלפי המסגרת הנוכחית שבה הם לומדים.

מעניין לציין כי הנערים מקבלים על עצמם אחריות על התנהלותם בבית הספר, והפרמטר העיקרי שבו בחרו הנערים בכל המסגרות ככזה שהיה מסייע להם להצליח יותר בלימודים היה השקעה רבה יותר שלהם עצמם, ורק לאחר מכן פרמטרים חיצוניים כגון סיוע רב יותר מן המשפחה או מן המערכת הבית-ספרית.

בכל הנוגע לשימוש בסמים, ניתוח רגרסיוני העלה כי למשתנים מן התחום הבית-ספרי ובראשם בעיות התנהגות ומעברים בין בתי הספר, יכולת להסביר כ-17% מן השונות בשימוש בסמים בכלל, כ-29% משימוש בחשיש בפרט, וכן כמעט שליש מצריכת האלכוהול.

ניתוח הראיונות האיכותניים מחזק את התמונה הנוגעת לריבוי מעברים בין בתי ספר, כשבחלק מן המקרים בתי הספר לא היו ערוכים להתמודדות עם אוכלוסיית העולים ועלו סכסוכים עם המורים ועם תלמידים אחרים. במקרים מסוימים שאבו הנערים כוחות ותמיכה ממסגרת שכונתית או חברתית של עולים מברית המועצות, ובאחרים נסמכו על משאבים פנימיים. במקרים אחרים, העדר תמיכה והיערכות של המסגרת, בשילוב עם סטייה בהתנהגות, הביאה ללימודים במסגרות הישגיות פחות, ובמובנים רבים התוו מעברים אלה מסלול הידרדרות שחרץ את גורל הנערים.

לוח 95: תדירות הצפייה בתכניות ספורט (N = 286)

סה"כ משיבים	בתדירות גבוהה (3-4)	סטיית תקן	ממוצע	
119	16 13.4%	0.82	1.66	מסגרות רגילות
78	14 18.0%	0.92	1.79	מסגרות לנוער בסיכון
79	17 21.5%	0.91	1.85	מסגרות לבעלי הישגים נמוכים
10	2 20.0%	1.03	1.80	מסגרת גמילה
286	49 17.1%	0.88	1.75	כלל המדגם

לוח 96: תדירות הצפייה בדרמות ובסרטי מתח (N = 286)

סה"כ משיבים	בתדירות גבוהה (3-4)	סטיית תקן	ממוצע	
119	72 60.5%	0.87	2.57	מסגרות רגילות
78	30 38.5%	0.94	2.24	מסגרות לנוער בסיכון
79	38 48.0%	1.01	2.51	מסגרות לבעלי הישגים נמוכים
10	3 30.0%	0.99	2.10	מסגרת גמילה
286	143 50.0%	0.94	2.45	כלל המדגם

לוח 97: תדירות הצפייה בסרטי פעולה ומלחמה (N = 287)

סה"כ משיבים	בתדירות גבוהה (3-4)	סטיית תקן	ממוצע	
115	66 55.5%	0.91	2.63	מסגרות רגילות
79	47 49.5%	0.96	2.68	מסגרות לנוער בסיכון
79	55 69.6%	0.92	2.89	מסגרות לבעלי הישגים נמוכים
10	8 80.0%	0.82	3.30	מסגרת גמילה
287	176 61.3%	0.93	2.74	כלל המדגם

לוח 102: התפלגות סגנונות המוזיקה המועדפים, לפי סוג מסגרת (N = 500)

סה"כ	סוג המסגרת								סגנון מוזיקה מועדף
	מסגרת גמילה		מסגרות לבעלי הישגים נמוכים		מסגרות לנוער בסיכון		מסגרות רגילות		
	מספר	אחוז*	מספר	אחוז*	מספר	אחוז*	מספר	אחוז*	
79	8.7	2	17.4	16	10.8	10	17.5	51	רוק/רוק קלאסי/רוקנרול
72	4.3	1	8.7	8	15.1	14	16.8	49	פופ
58	21.7	5	7.6	7	15.1	14	11.0	32	טראנס/טראנס כבד
44	13.0	3	14.1	13	8.6	8	6.8	20	ראפ
38	8.7	2	5.4	5	8.6	8	7.9	23	אלקטרו/טכנו
36	13.0	3	5.4	5	17.2	16	4.1	12	מזרחית/דיכאון/ים תיכונית
36	8.7	2	3.3	3	3.2	3	9.6	28	מטאל/ מטאל כבד/ רוק כבד/ גראולינג'
27	0.0	0	6.5	6	5.4	5	5.5	16	היפהופ
22	0.0	0	5.4	5	3.2	3	4.8	14	מוזיקה שחורה/ ג'אז/בלוז/גשמה
21	8.7	2	3.3	3	4.3	4	4.1	12	כל סוגי המוזיקה
12	0.0	0	4.3	4	0.0	0	2.7	8	האוס
8	4.3	1	4.3	4	2.2	2	0.3	1	מוזיקה רוסית/ראפ רוסי
8	0.0	0	3.3	3	0.0	0	1.7	5	קלאסית
8	0.0	0	0.0	0	0.0	0	2.7	8	אינדי/פסיכדלית
7	4.3	1	0.0	0	1.1	1	1.7	5	שירים עבריים
6	0.0	0	3.3	3	1.1	1	0.7	2	דאנס/קלאב
4	0.0	0	4.3	4	0.0	0	0.0	0	מוזיקה צרפתית/ שאנסונים
3	4.3	1	0.0	0	0.0	0	0.7	2	אמו/סקרימו
3	0.0	0	0.0	0	3.2	3	0.0	0	מוזיקה לטינית
2	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.7	2	קאנטרי
2	0.0	0	1.1	1	1.1	1	0.0	0	מוזיקה קווקזית

לעזרה לאמם מאשר נערים במסגרות האחרות. נערים במסגרת הגמילה דיווחו על המידה הרבה ביותר של פנייה לעזרה לאמם.

הנערים נשאלו באיזו מידה מטרידות אותן בעיות שונות, ותשובותיהם דורגו על פני 4 דרגות - הנע בין 'כלל לא' (1) ל'במידה רבה מאוד' (4). ניתוח גורמים העלה שני גורמים עיקריים של בעיות המטרידות את המשיבים. הגורם הראשון, נוגע לבעיות הנוגעות לתחום הפרטי, כגון הישגים בלימודים, יחסים עם בני המין השני, המצב הכלכלי של המשפחה וכד'. הגורם השני, מתייחס לבעיות בתחום הציבורי, למשל האלימות בחברה, פערים בין עולים וותיקים, והמצב הפוליטי בישראל.

ממוצע תשובות הנערים בשני הגורמים שנמצאו מופיעות בלוח 107, ממנו עולה כי מעבר למסגרות השונות, הנערים היו בסה"כ מוטרדים יותר מבעיות בתחום הפרטי מאשר מבעיות בתחום הציבורי.

לוח 107: מדדי בעיות נתפסות לפי סוג המסגרת, ממוצע, סטיית תקן וסה"כ משיבים

מדדי בעיות נתפסות						סוג המסגרת
מדד בעיות-ציבורי			מדד בעיות-פרטי			
סה"כ משיבים	סטיית תקן	ממוצע	סה"כ משיבים	סטיית תקן	ממוצע	
116	0.60	2.09	118	0.56	2.40	מסגרות רגילות
76	0.70	2.10	76	0.61	2.20	מסגרות לנוער בסיכון
75	0.77	2.27	76	0.66	2.36	מסגרות לבעלי הישגים נמוכים
10	0.73	2.48	9	0.56	2.79	מסגרת גמילה
277	0.69	2.16	279	0.61	2.35	כלל המדגם

סדרת מבחני t למדגמים מזווגים העלתה כי במסגרות הרגילות, תלמידים היו מוטרדים מבעיות בתחום הפרטי יותר מאשר בתחום הציבורי באופן מובהק ($t(114) = 5.613, p = 0.00$). ביתר המסגרות ההבדלים בין ציוני המדדים לא היו מובהקים.

ניתוח שונות חד כיווני העלה הבדלים בין הנערים במסגרות השונות באשר למידת היותם מוטרדים מבעיות מן התחום הפרטי ($F_{(275,3)} = 3,44, p = 0.017$). ניתוחי המשך העלו כי מקור הבדלים אלו נעוץ בהבדל שבין הנערים במסגרת

זהות והשתייכות לקהילה

הקהילה מהווה מרכיב משמעותי בזהות של הצעיר. בו זמנית מהווה הקהילה גם מנגנון של פיקוח חברתי. בהעדר קהילה מגובשת, הפיקוח החברתי נחלש. רצינו לבחון מהי מידת ההזדהות של הנערים עם קהילתם ומהי עמדתם כלפיה.

שייכות לשכונת מגורים

הנערים נשאלו באשר למידת שביעות רצונם משכונת המגורים בה הם מתגוררים. תשובותיהם דורגו על פני 4 דרגות - מ'בכלל לא מרוצה' (1) ועד 'מרוצה מאוד' (4). ממוצעי תשובותיהם מופיעים בלוח 109 להלן.

לוח 109: מידת שביעות הרצון משכונת המגורים לפי סוג המסגרת (N = 264)

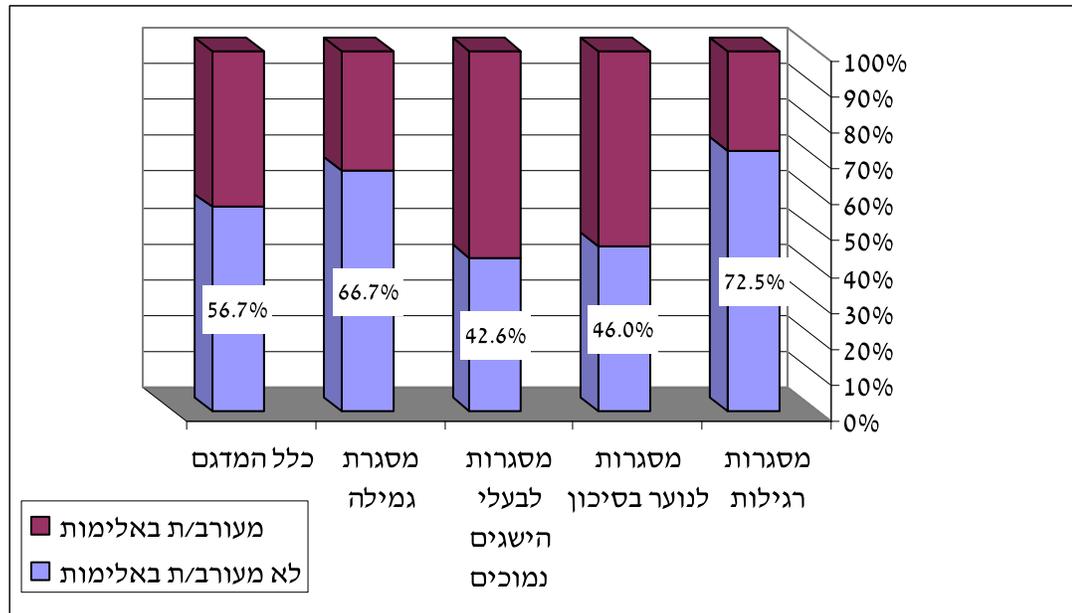
סוג המסגרת	ממוצע	סטיית תקן	סה"כ משיבים
מסגרות רגילות	2.88	0.79	113
מסגרות לנוער בסיכון	2.67	0.99	70
מסגרות לבעלי הישגים נמוכים	2.82	0.87	71
מסגרת גמילה	2.70	1.06	10
כלל המדגם	2.80	0.88	264

ניתוח שונות חד כיווני לא העלה הבדלים מובהקים בין הנערים במסגרות השונות באשר לשביעות רצונם משכונת מגוריהם. מעניין לציין כי נמצא מתאם חיובי מובהק אך נמוך בין זהות רוסית לבין שביעות רצון משכונת המגורים ($r = 0.15, p < 0.05$). לא נמצא מתאם עם רכיבי זהות נוספים.

להלן רשימת תשובות שנתנו הנערים לשאלה פתוחה אשר נגעה בהעדר שביעות רצונם מהשכונה (ראו לוח 110). בסה"כ, הסיבות אותן מנו הנערים באשר לאי שביעות רצונם מן השכונה ניתנות לחלוקה למספר נושאים: העדר שירותים ציבוריים, התנהגות האוכלוסייה, אוכלוסיות שאינן לטעמם והעדר חברים.

לוח 110: סיבות הנערים לשביעות רצון נמוכה משכונתם

העדר שירותים ציבוריים
אוטובוסים מעטים, שום דבר לא עובד בשבת
אין גנים ציבוריים אין מקומות בילוי
אין לנו בשכונה גנים ציבוריים אין מקומות אליהם ילדים בני גילינו ונוער יכולים לצאת
יש כמה חסרונות כמו זה שאין קולנוע, קניון, ועוד כמה...
כי אין שם שום דבר לצעירים, אין פיצה שווארמה, פלאפל, אין כלום.

תרשים 4: השתתפות במקרי אלימות בשלושת החודשים האחרונים באחוזים בקרב המשתתפים במסגרות השונות

מבחן χ^2 העלה הבדלים מובהקים בתדירות מקרי האלימות בהם היו מעורבים נערים ממסגרות שונות ($\chi^2 = 17.49, df = 3, p = 0.001$). נערים במסגרות לנוער בסיכון ובמסגרות לבעלי הישגים נמוכים דיווחו על מעורבות רבה יותר במקרי אלימות מאשר נערים במסגרות רגילות ומסגרת הגמילה (יש לזכור, כמובן, כי חלק מן הנערים שלקחו חלק במחקר שוהים במסגרת הגמילה למעלה משלושה חודשים, ושם האלימות אסורה לחלוטין). ההבדלים נותרו מובהקים גם לאחר הוצאת מסגרת הגמילה מן הניתוח ($\chi^2 = 17.08, df = 2, p = 0.000$).

חברים בני אותו גיל, בילוי במסיבות טראנס, העדר שליטה עצמית כבעיה מטרידה, השתתפות במקרי אלימות ומידת הזהות הרוסית.

לבילוי במסיבות טראנס, העדר שליטה עצמית, אלימות ובילוי עם חברים מבוגרים יותר השפעה חיובית על צריכת חומרים. כך, ככל שמדדים אלו דורגו גבוה יותר, כך השימוש רב יותר. לבילוי עם חברים בני אותו גיל השפעה שלילית דווקא על צריכת סמים, כך שניתן לומר שהם מהווים גורם מגן כנגד שימוש בסמים.

מעניין לציין כי למידת הזהות הרוסית השפעה חיובית על שתייה אך שלילית על שימוש בסמים, כלומר ככל שהזהות הרוסית חזקה יותר כך הנטייה לצרוך אלכוהול גבוהה יותר אך הנטייה להשתמש בסמים קטנה יותר.

בסה"כ, על פי המודלים שערכנו, למשתנים הקשורים לקבוצת השווים יכולת להסביר כ-17% משימושי הסמים בכלל, כ-19% משימושי החשיש בפרט, וכן שליש (33.2%) מצריכת האלכוהול.

פשוט נסענו לתל אביב ונכנסנו לסרט והתיישבנו ליד הבנות. לאחד מאיתנו בסוף יצאו מזה יחסים עד היום (בן 18, תלמיד מסגרת לנוער בסיכון).

בחלק לא מבוטל מן המקרים במסגרת המפגשים הקבוצתיים הקבועים מוצגים חומרים נוספים, על פי רוב חשיש וחגיגת אך גם חומרים נוספים כגון אקסטזי ול.ס.ד.:

יש לי חבריה קבועים וחברים טובים. אנחנו נפגשים בגינה ליד בית הספר. יושבים, מדברים, משחקים קלפים, מעשנים. לפעמים מעשנים סמים, גראס. חלק הולכים לברים ודיסקוטקים, גם שם יש סמים. גם אקסטזי, ל.ס.ד., כל מיני אבל לא כל אחד לוקח את זה. זה גם יותר קשה להשיג וגם יותר יקר (בת 15, מסגרת רגילה).

חלק מהחברים החלו לעשן סיגריות בתחילת התיכון, וחלק במהלך התיכון עצמו, ותמיד שתינו במסיבות. שתינו וודקה עם מיץ תפוזים. בשלב מסוים חלק גם התחילו לעשן סמים. באיזשהו שלב לקראת סוף התיכון התחילו לקחת אקסטזי ול.ס.ד. (בת 20, בוגרת מסגרת רגילה).

החברים בבית, בשכונה: אני לא רוצה לפגוש אף אחד מהם. אני יכול לצאת הביתה ולא לפגוש אותם כי הם בגנים, הם בכל מיני מקומות בשוליים, זה עכשיו מקום סיכון בשבילי, אני בכלל לא הולך לשם (בן 18, מוסד גמילה).

שמונים אחוז מהילדים בשכונה שלי זה החבורות, זה לגמרי נורמטיבי להיות איתם ביחד. בית הספר לא עושה כלום. רוב הבוגרים יותר כבר יושבים בכלא, הרבה על מכות, הרבה על סמים (בן 19, מוסד גמילה).

יש כבר איזה חמישה שהצליחו להוציא את עצמם מהפשע אבל הרוב עמוק בפנים - בכלא. התנתקתי מהחבריה שלי, כי אני לא רוצה יותר להסתבך. איתם תמיד הסתבכנו, היינו הורסים כל דבר שזו [...] עברנו בגינות ציבוריות והרסנו דברים. היינו שותים ואז היינו מתנפלים על אנשים ומרביצים להם (בן 16, חסר מסגרת) /

כך, פעמים רבות השימוש הראשון בסם נעשה במסגרת מפגש קבוצתי, כשמהראיונות עולה התייחסות אגבית להתנסות ואלמנטים של חיקוי מודלים בתוך החבורה:

בפעם הראשונה חברים נתנו לי חגיגת. די אהבתי את זה. גם הרואין הם נתנו לי בפעם הראשונה. יצא ככה (בת 17, מסגרת גמילה).

פעם הייתי ילד טוב, ואז שכנה בבניין הציעה לי סמים [...] השכנה הסתובבה עם החבורה הגדולה, כשהצטרפתי לחבורה הגדולה הרגשתי שאוהבים אותי (בן 18, מסגרת גמילה).

יחס לגיוס לצה"ל: ממצאי ראיונות עם נערים ועם הורים

מרבית הנערים שרואיינו, מכל המסגרות, הביעו מוטיבציה גבוהה לשרת בצבא ובעיקר שירות קרבי. הנכונות לשרת במשטרה או במשטרה הצבאית דווקא חזרה על עצמה מספר פעמים בראיונות.

חלק מן המרואיינים מנו סיבות של השתייכות ומחויבות:

אני מגדיר את עצמי כישראלי עם שורשים רוסיים. אני מאוד אוהב את המדינה ורוצה להתגייס לצה"ל (בן 19, בוגר מסגרת לנוער בסיכון).

להיות ישראלית זה קודם כל לשרת בצבא. אני רואה את עצמי משרתת פה ולא הולכת לא ללכת. אני מתכוונת ללכת לצבא והכול. כאילו מבחינה חברתית אני מרגישה ישראלית (בת 16, תלמידת מסגרת רגילה).

רציתי ללכת לצבא כדי לא להיות שונה מאחרים. כדי להיות עם כולם. כולם הולכים לצבא אז אני חייב ללכת עם כולם. זו החובה שלי (בן 19, בוגר מסגרת רגילה).

אחרים ביטאו רצון למיצוי ובחינה עצמית:

עכשיו התחלתי לעשן פחות, אני רוצה להיות בכושר טוב יותר לקראת הגיוס לצה"ל. אני הולך לקרבי כי חבר אמר לי שאם אני רוצה להיות ישראלי אני צריך ללכת לצבא...למה אני מצפה? לא יודע. אולי לגבורה (בן 19, בוגר מסגרת לנוער בסיכון).

קרבי זה הכי טוב [...] להיות ג'ובניק זה משעמם. בקרבי, שם יש ספורט. וזה גם להגן על המדינה, אם-16, אקדחים (בן 18, תלמיד מסגרת רגילה).

אני יודעת שישי לי בעיה עם הברכיים [...] אני יודעת שיהיה קשה מאוד עם זה ועוד לא בטוח שייקחו אותי לקרבי. אני רוצה לנסות את עצמי ואני רוצה להיות מדריכת כושר קרבי (בת 18, תלמידת מסגרת רגילה).

קיבלו אותי כבר בכמה מקומות אבל בסוף סירבתי והתגייסתי למשטרה כמו שרציתי. למה דווקא משטרה אני רוצה? כי העבודה מוצאת חן בעיניי. כי אני מרגישה שאני עושה משהו. שאני באמת עוזרת במציאות (בת 19, חיילת, בוגרת מסגרת רגילה).

מעטים ציינו דאגה להשתלבות עתידית בשוק הישראלי:

אני יודעת שהצבא נותן הרבה מבחינת העתיד. שלא יהיו בעיות עם עבודה לדוגמא (בת 18, מסגרת רגילה).

על מעורבות רבה יותר במקרי אלימות מאשר נערים במסגרות רגילות ובמסגרת הגמילה.

מניתוח רגרסיוני עלה כי למשתנים הקשורים לקבוצת השווים יכולת להסביר כ-17% מהשימוש בסמים בכלל, כ-19% מהשימוש בחשיש בפרט, וכן כשליש מצריכת האלכוהול. כמו כן עלה מניתוח זה כי ככל שהזהות הרוסית הייתה חזקה יותר כך הנטייה לצרוך אלכוהול גבוהה יותר אך הנטייה להשתמש בסמים קטנה יותר.

ניתוח הראיונות האיכותניים העלה תמונה של קבוצות נוער המתארגנות באופן ארעי וחסר מחויבות, לעתים התארגנות אנטגוניסטית אל מול קבוצות אחרות, ובראשם קבוצות של ישראלים ותיקים. החבורה מספקת לנערים מעמד, ניסיון, שייכות ובטחון, וכן צורת בילוי. בולטת בהקשר זה תרבות ה"פארקים", שבמסגרתה צורכים חברי הקבוצה אלכוהול וחומרים נוספים.

סמים ניסיתי לפני כחודש. תמיד ידעתי שאני לא אקח סמים, כי אבא שלי תמיד אמר לי שחס וחלילה אם אני אקח סמים. באותו יום רבנו אתו והוא נתן לי מכה חזקה וכמעט נפלתי. אז הלכתי ולקחתי את הסמים בשביל לעשות לו דווקא [...] לא חושב שאני אקח סמים שוב. זה כן השפיע עלי, אבל אני לא אקח. אני מעדיף שתייה (בן 17, מסגרת רגילה).

אני לא סיפרתי לו [לאבא] שאני לקחתי, אבל עשיתי את זה בשביל לנקום בו. הרגשתי שכך אני רוצה להחזיר לו. אותו הדבר בלימודים. בשביל לעשות לו דווקא לא הלכתי לשיעורי עזר ופספסתי שיעורים. תמיד אמרתי לו שהכול בגלל שאתה לקחת אותי בחזרה לקזחסטן והחזרת... הוא תמיד אמר לי דברים כמו תראה איזה פלאפון קניתי לך... אז למה אתה לא לומד... ואני חשבתי תמיד שאני עושה לו דווקא על זה שהרביץ לי ולא היה לי אבא אמתי כמו שצריך להיות (בן 17, מסגרת רגילה).

נהייתי יותר רציני, אני רוצה לגור לבד בלי הוריי. יש לי כוח רצון, ואם ארצה להפסיק לעשן אני אוכל (בן 17, תלמיד מסגרת לנוער בסיכון).

רגעים קריטיים כתוצאה מהמפגש עם בני המין השני:

עישנתי [מריחואנה] מ-י"א ועד י"ב וגם בזמן בגרויות ועד הצבא. הייתה תקופה שהחברים הקרובים שלי היו מגיעים אליי הביתה והיו מעשנים, משחקים משחקי חברה, שומעים מוזיקה והיה כיף. תמיד היה מצחיק [...] לאקסטזי ולכל הכימיקלים התנגדתי והייתי מאוד נגד. אבל כנראה בכל זאת הייתה סקרנות וחבר שלי כן ניסה לשכנע אותי שננסה. ואז יום אחד כשהשלמנו אחרי ריב הוא שאל אם נלך על זה והרגיש לי סבבה (בת 20, בוגרת מסגרת רגילה).

חברה שלי מאוד מתנגדת לסמים. היא מאוד חשובה לי ואם היא תדע שניסיתי היא תכעס מאוד. היא לא מוכנה בשום פנים ואופן לנסות סמים. היא אפילו לא מוכנה לעשן. גם כשאנחנו יושבים עם נרגילה היא לא לוקחת (בן 17, תלמיד מסגרת רגילה).

אני אוהב בנות ובא לי להיפגש עם בנות חכמות וטובות ואלו לא אוהבות נרקומנים (בן 16, חסר מסגרת).

רפלקטיביות והערכת הסיכונים:

בתקופה שהתחלתי לעשן סמים והגעתי ליסאטלה' הגעתי להמון תובנות בחיים שלי שהביאו אותי לדברים חיוביים בעיני. הרבה תובנות, כמו למשל שאני לא צריכה להתבייש שאני שונה ואני עולה. התאהבתי מחדש במוצא הרוסי שלי וזה הראה לי שהחיים זה לא מה שאחרים חושבים אלא מה שאני חושבת ומה שאני מרגישה (בת 20, בוגרת מסגרת רגילה).

לראות את אימא בוכה על הזמן. הראש נדפק בלילה ממחשבות על מה עשיתי (בן 18, מסגרת גמילה).

לעתים ההחלטה על הגמילה כרוכה גם בהחלטה על ניתוק מקבוצת שווים הגוררת לשימוש בסמים :

עכשיו אני יוצא כל שבועיים הביתה לאימא, לאותה שכונה וזה מאוד קשה לי, אנשים באים אלי ואני לא רוצה לדבר איתם בכלל, אני לא יושב איתם יותר, מתרחק מהם לגמרי, לאט לאט מבינים שאני לא בעולם הזה, אני יותר לא מגיב (בן 18, מסגרת גמילה).

גם להתערבות של גורמים חיוביים, כגון עובד סוציאלי, הייתה השפעה בתהליך :

היחס מצד המורים והעובדים הסוציאליים היה טוב, ואנחנו החזרנו להם באותה מידה. שם פגשתי את ג', עובד סוציאלי – הוא היה הישראלי הנורמלי הראשון שפגשתי, וגבר טוב (בן 18, מסגרת לנוער בסיכון).

מרכז הנוער הוא המסגרת היחידה שאני מגיע לשם ושייך אליה. המדריך הוא קרוב משפחה שלנו, אז הוא בא והוא משך אותי לשם. הוא סיפר לי שיש הרבה דברים מעניינים במרכז, יוצאים לטיולים, חבריה נחמדים, אז באתי. מאז אני מגיע הרבה (בן 16, חסר מסגרת).

ג. המשפחה

המשפחה, למרות היותה פעמים רבות משפחה לא קונבנציונלית או שלמה (בכמעט שליש מן המקרים), עם קשיי תפקוד, לא מנעה מבני הנוער לבטא אמונה בערכי המשפחתיות. חלק גדול מהם העידו על אווירה נינוחה בבית. יחד עם זאת, מעל לשליש טענו שאביהם לא מבין אותם ואחוז נמוך יותר מבני הנוער טענו כי אמם לא מבינה אותם. הראיונות הפתוחים עם בני הנוער מגלים כי חלק מהמראיינים הם בני נוער הנמצאים בסיטואציות משפחתיות מורכבות, אשר בחלקם נושאים את המשא עוד מרוסיה ובחלקם כתוצאה ממשבר ההגירה לארץ. לחלקם אין עוגן משמעותי עוד בטרם העלייה ובמיוחד לאחריה. עם זאת, חלק מבני הנוער האלה מתפקדים בבית ספר על-יסודי בכיתות הגבוהות בצורה טובה, ומגלים עמידות במצבם החדש. לעומתם, לחלק מבני הנוער לא עמד הכוח והם "חצו את הרוביקון" והוגדרו כנוער בסיכון. חלק אחר אף הגיע למסגרת גמילה. חשוב לציין כי למרות החיים הקשים בבית, חלק מבני הנוער מגלים אמפתיה להורים ובייחוד לסבים ולסבתות התומכים.

מראיונות עם ההורים עולה כי ככלל, יחס ההורים לתהליך הקליטה סלחני יותר, הם רואים את מצוקת הקליטה בחומרה פחותה מבני הנוער ומתמקדים בנושאי פרנסה ועבודה. ייתכן כי עובדה זו מקלה על משבר הקליטה בקרב בני הנוער עצמם.

כן עולה מן הפרק כי למשפחה יש חלק חשוב בהתפתחות ההתנהגות הבלתי נורמטיבית של הצעיר – שתייה ושימוש בסמים. ואמנם, נמצאו קשרים בין התנהגויות לא נורמטיביות ופרמטרים שונים בתחום המשפחה כמו קונפליקטים, מצב כלכלי לא טוב, תפיסת קליטה קשה ותפיסת משפחתיות נמוכה. תפיסת היחס של ההורים לשתייה כפי שדיווחו התלמידים הוא מקל ולא קיצוני. ניתוח רגרסיוני העלה כי למדדים מתחום המשפחה יכולת להסביר כ-10% מן השונות בדפוסי צריכת הסמים והאלכוהול של הנערים.

ד. מסלול הלימודים

מסלול הלימודים של העולים היה שזור מעברים רבים, כשבממוצע דיווחו הנערים על מעבר בין חמישה בתי ספר לאורך שנות לימודיהם. יחד עם זאת, בכל המסגרות הדימוי העצמי של הנערים כתלמידים הייתה חיובית בסך הכול, ומעל למחצית מהם ציינו כי הם תלמידים טובים או טובים מאוד ובעלי

ניתוח רגרסיוני כולל

על מנת לבחון מהם המשתנים המשפיעים ביותר על צריכת חומרים ממכרים, יצרנו מערכת מודלים של רגרסיה מרובה, עם כל המשתנים שנמצאו כמשפיעים במובהק בניתוחי הרגרסיות שהופיעו בפרקים הקודמים – מתחום המשפחה, הלימודים, קבוצת השווים ומדדים אישיים. הניתוח הרגרסיוני נערך בבלוקים נושאיים וכן בשיטת stepwise, שבה משתנים שאינם מובהקים מוצאים מן החישוב. בדומה לרגרסיות הנפרדות, בחנו את השפעת המשתנים על חשי, משתנה 'שתייה מרובה' ומשתנה 'סם כולל'. בעבור כל אחד מהם נמצאו משתנים מובהקים בודדים, המופיעים בלוח 114 להלן, עם מקדמיהם. בנוסף, מופיע אחוז השונות המוסברת על-ידי המודל כולו.

לוח 114: השפעת משתני המחקר על השימוש בחומרים ממכרים על פי ניתוח רגרסיוני

שימוש כללי על פי מדד "סם כולל"	צריכת "שתייה מרובה"	שימוש בחשיש	משתנה מסביר
-	$\beta = -0.27$	$\beta = -0.05$	דימוי עצמי
$\beta = -0.29$	-	$\beta = -0.30$	מוטיבציה בלימודים
-	$\beta = 0.49$	$\beta = 0.29$	בעיות התנהגות
	$\beta = 0.23$		הרפתקנות
	$\beta = 0.32$		זהות רוסית
	$\beta = -0.29$		הגדרה עצמית כתלמיד
$\beta = 0.42$			בילוי במסיבות טראנס
22.1%	50.0%	19.1%	אחוז השונות המוסברת (R^2)

* כל המודלים מובהקים ברמת מובהקות $P < 0.05$

מן הלוח עולה כי שלושה משתנים מובהקים במודל הכללי משפיעים על צריכת חשיש: דימוי עצמי, בעיות התנהגות ומוטיבציה בלימודים. משתנים אלו כשלעצמם מסבירים 9.1% מן השונות הקשורה לצריכת הסם במחקר. לדימוי עצמי ולמוטיבציה בלימודים קשר הפוך עם צריכת חשיש – ככל שהם גבוהים יותר, הצריכה פחותה יותר. לעומת זאת, ככל שמדווחות בעיות התנהגות רבות יותר, כך הצריכה רבה יותר.

עוד עולה כי חמישה משתנים המובהקים משפיעים על שתייה מרובה: דימוי עצמי, בעיות התנהגות, הרפתקנות, הגדרה עצמית כתלמיד וזהות רוסית. משתנים אלו מסבירים כמחצית מן השונות הקשורה לשתייה מרובה.

ההסברים שנתנו נערים במסגרות שונות לשימוש בחומרים ממכרים היו שונים; בעוד שתלמידי בתי ספר רגילים (שברובם אינם משתמשים בסמים) נימקו את השימוש בעיקר בלחץ חברתי, בני נוער במסגרת הגמילה (שבה כולם התנסו בשימוש בסמים) ציינו את עקרון ההנאה, שחרור לחצים ובריחה מבעיות.

ניתוח גורמי הסוציאליזציה – המשפחה, בית הספר וקבוצת השווים, בהקשר של שימוש בסמים, בניגוד לשתייה, מחזקים את הפרדיגמה של "בעיה חברתית". תפקוד לקוי של המשפחה, בית ספר שאיננו תומך, וקבוצת שווים שכוחה הסוציאליזטורי להתנהגות בלתי חברתית (Anti Social Behavior) הסבירו במידה רבה שימוש בסמים. ניתוח משפחות בני הנוער מגלה כי כשליש מן המשפחות היו חד-הוריות, חלקן משפחות חד-הוריות מורכבות, דהיינו משפחות של נישואין מרובים ו-co-habitation עם ילדים ממערכות שונות של נישואין, הניידות במרחב בין ברית המועצות על מדינותיה השונות וישראל. בראיונות העומק דיברו בני הנוער על העדר עוגן כלכלי, חברתי ואישי, בעיות בריאות ואלימות במשפחה. מספר המשפחות החד-הוריות בקרב נוער במסגרות גמילה היה גבוה מאוד. עם זאת, רוב בני הנוער גילו אמפתיה כלפי משפחותיהם, גם אם אלו היו כאוטיות. הם דיווחו על אוירה טובה בבית וראו במשפחה מקור לתמיכה, ובמיוחד הסבים והסבתות. אימהות הוערכו על ידי בני הנוער כיותר מבינות מן האבות. למרות הקשיים שבפניהם נצבו חלק מבני הנוער, הם ראו את ערך המשפחתיות כערך חשוב, וחלק אף הצר על הבעיות שהם גורמים למשפחותיהם.

קונפליקטים במשפחה מייצגים את מערכת היחסים בין הדורות. עיקר הקונפליקטים שדווחו על ידי בני נוער במסגרות לנוער בסיכון ובמסגרת הגמילה היו סביב שעות החזרה הביתה, בזבוז כסף, היעדרות מבית ספר ושימוש בחומרים ממכרים. תלמידים ממסגרות בית-ספריות (מסגרות רגילות ולבעלי הישגים נמוכים) דיווחו על קונפליקטים רבים יותר בנושאים טריוויאליים כמו סדר וניקיון. קשר חזק נמצא בין תדירות הקונפליקטים בבית לבין מדד כולל של שימוש בסמים, שימוש בחשיש ושתייה לשוכרה. המצב הכלכלי של המשפחה השפיע אף הוא; מצב נמוך השפיע על שימוש בחומרים ממכרים ומאידך תפיסת משפחתיות כערך התקשרה עם אי-שימוש בסמים. חשוב לציין

ב. יש לערוך דיאגנוזה של משפחות שילדיהם בסיכון, אך כיוון שאי אפשר להגיע לכל משפחה בשל מורכבותן, ובגלל העדר רצון לשיתוף פעולה יש לבחור משפחות שיש סיכוי לשיקומן ולהשקיע בהן טיפול משפחתי אינטנסיבי וכן למצוא פתרונות אלטרנטיביים ליתר המשפחות. כמו כן יש למצוא בכל משפחה את המבוגר שיישא באחריות.

ג. המושג "רגעים קריטיים" טומן בחובו אפשרויות רבות לבני נוער; אפשרות להפוך ליצירתיים וליזמים מחד או ללכת לכיוון הבלתי נורמטיבי מאידך. יש לזהות "רגעים קריטיים" בקרב פרטים בקרב העולים וכן בקרב קבוצות עולים ושכונות עולים ולחזק את הפרו-חברתיות. כמו כן יש לטפח את כישור החיים של קבלת החלטה. קבלת החלטה ברגע קריטי עשויה לעשות מהפך ביחידים, קבוצות וקהילות.

ד. הטלת אחריות על בית הספר בהמשכיות בטיפול בנוער שהסתבך בפעילות בלתי נורמטיבית, כפי שנהוג כיום בהרבה בתי ספר בנושא נשירה. לצורך זה רשויות הטיפול ואכיפת החוק חייבות לידע את בית הספר. הרבה פעמים לבית הספר אין מידע על פעילות בלתי נורמטיבית של תלמיד, על שימוש בחומרים ממכרים ועל הסתבכות עם החוק. אין ל'שחרר בקלות' תלמיד בסיכון מבית הספר גם אם הוא מביע רצון לעזוב. הרבה פעמים לתלמיד בסיכון נדמה שימשנה מקום משנה מזל' ולאחר תקופה קצרה הוא רוצה לחזור לבית ספרו ולא ניתנת לו ההזדמנות, דלתות בית הספר נסגרות בפניו. יש לחייב את בית הספר להחזירו או לחילופין לדאוג לסידור קבע בבית ספר אחר.

ה. יש לעודד את בני הנוער ללמוד במסגרות בית-ספריות גם אם הן נמוכות מבחינת רמתן וגם אם הן חלקיות, כי מעבר לכך שהן מהוות מסגרת הן נותנות כבוד לצעיר על ידי כך שהוא יכול לטעון שהוא תלמיד בית ספר. כמו כן הן גם מחנכות ומעניקות מקצוע. יש לזכור שההשכלה היא ההון החברתי החשוב ביותר לעולים חדשים. חלק מהמסגרות לנוער בסיכון, כמו זו של קידום נוער, משקיעות מאמצים רבים לקידום השילוב במערכת הלימודית הרגילה, אך לצורך זה דרושה התגייסות מיוחדת גם של בתי הספר.

Eisikovits, R. (1999). How Immigrant Youth View their High School Experience. In Horowitz, T. (ed.), *Children of the Perestroika in Israel* (pp 131-151). Lanham, Maryland: University Press of America.

Epstein, N. B., Baldwin, L. M., & Bishop, D. S. (1983). The McMaster Family Assessment Device. *Journal of Marital and Family Therapy*, 9, 171-180.

Fisher, M. (1995). Overcoming Uncertainty. *Russian Education and Society*, 37(3), 17-27.

Frisby, T. (1989). Soviet Youth and Culture. In Riorden, J. (Ed.) *Soviet Youth Culture* (pp 1-15). Oxford: Macmillan.

France, A. (2007). *Understanding youth in late modernity*. Berkshire England: Open university Press.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self Identity in Late modern Age*. Cambridge: Polity Press.

Hunt, G., Molloney, M. & Evans, K. (2010). *Youth, Drugs, and Nightlife*. London: Routledge..

Hudson, W. (1993). *Index of Peer Relations Friends*. National Resource Center for IPR for Community Based Child Abused Prevention.

ABSTRACT

The study attempted to answer several questions: Does the cultural and social background of immigrant youth from the Former Soviet Union (FSU) affect their use of addictive substances? Do these youth show distinctive patterns of drug and alcohol abuse? Do the addictive substances used by these teenagers share similar characteristics? Are the patterns of drug abuse and alcohol abuse different? Do students in different educational frameworks demonstrate different consumption patterns? Can "critical moments" explain the presence or absence of alcohol and drugs abuse?

The study is framed by two theoretical paradigms: the Social Problem paradigm and the Normalization paradigm, and employs a variety of research methods. These methods include in-depth interviews with 53 adolescents in different educational settings, 45 in-depth interviews with parents, and 3 focus groups in informal youth education settings. Questionnaires were also administered to 285 male adolescents in four categories of educational frameworks: mainstream schools, vocational schools for low achievers, programs for at-risk youth, and rehabilitation programs for youth who are heavy users. The questionnaires employed standard tools or tools used in previous research, especially research regarding the integration of immigrants from the FSU.

According to the research findings for alcohol consumption, three quarters of the boys had consumed alcohol in the past year, and one third consumed alcohol more than once a week. One third of the boys reported that they had consumed more than 4 drinks the last time they

acid parties than the others; they also reported hanging out with older friends. When asked what comforts / frustrates them. The boys from the mainstream schools had a greater tendency to ask their mothers and same age friends for help. Most of the boys interviewed felt that their friends had a negative opinion regarding drug use but a positive view regarding alcohol consumption, or no view at all. When asked about belonging and identification with their environment, most boys were moderately satisfied with their neighborhood, and defined themselves as Israelis and Russians, only a few defined themselves as Jews.

A comprehensive regression analysis was also performed on a variety of quantitative research variables. The analysis identified three significant variables in the general model which influence cannabis consumption: low self-esteem, behavioral problems in school, and motivation to study.

Five variables were found to affect heavy drinking: self-esteem, behavioral problems, adventure-seeking, self-determination as a student, and Russian identity.

Indeed, the research identified links between non-normative behavior and family parameters such as family conflict, financial distress, slow social integration, and weak family values. The research also found parents to be relatively tolerant toward drinking.

The boys had also been transferred to many different schools. However, in all types of school examined by the study, the boys' self-image as students was positive and many thought that immigrants from the FSU had better chances of success than other immigrants and veteran Israelis. One third admitted having behavior problems and ADHD. Most of the boys took responsibility for their behavior at school, and the main factor they believed might improve their school performance was investment in themselves, and only after that, investment in external parameters. The research also found that the boys changed schools so often partly because the schools were unable to deal with the immigrants, and conflicts erupted between the boys and their teachers and the boys and other students, and partly at their own initiative. Some boys drew strength and support from their neighborhood or social framework for immigrants, whereas others relied on their own inner resources.

Regarding the boys' relations with same age peers and their leisure activities, the interview analysis showed that the youth formed groups of temporary, non-binding cliques, which could be antagonistic toward other groups, especially veteran Israelis. These cliques offer the youth status, experience, relevance, and security, as well as a pastime. One of the key features of behavior is the "parks" culture, namely the public parks where the cliques gather and consume alcohol and other substances.

The questionnaires demonstrated that youth in programs for at-risk teens and low achievers spend more time in parks and at trances and